

JĘZYK (2232) *sb m*

sg *N* język (428). ◇ *G* języka (440), języku (42); -u *MetrKor*, *RejKupSekl* (2); -a : -u *FalZioł* (28 : 28), *KrowObr* (1 : 1), *Mącz* (24 : 10). ◇ *D* językowi (21), języku (2); -u *BielKron* 337v; -owi:-u *RejPos* (1 : 1; 249v). ◇ *A* język (320). ◇ *I* języki(e)m (410). ◇ *L* języku (159). ◇ *V* języku (2). ◇ *pl N* języki (56), językowie [*nie w podstawowym znaczeniu wyrazu*] (2); -owie *OpecŻyw*; -i : -owie *RejAp* (1 : 1). ◇ *G* języków (137); -ów (13), -ow (1), -(o)w (123); -ów: -ow *SienLek* (2 : 1). ◇ *D* język(o)m (10). ◇ *A* języki (91). ◇ *I* języki (60), językami (24), językoma (1) *TarDuch* C5v; -i (2), *OpecŻyw* (3), *PatKaz III*, *FalZioł* (5), *WróbŻółt*, *RejPs* (2), *RejJóz*, *KromRozm I* (2), *MurzHist* (2), *LubPs* (3), *GroicPorz*, *KrowObr*, *BibRadz*, *BielKron* (2), *RejAp* (2), *GórnDworz*, *RejPos* (9), *RejZwierc*, *RejPosWstaw*, *CzechRozm* (5), *SkarJedn*, *KochPs*, *SkarŻyw*, *ArtKanc*, *PaxLiz*; -ami *Calep*, *SiebRozmyśl*, *SkarKaz*, *SkarKazSej*; -i : -ami *Leop* (2 : 2), *BudNT* (1 : 3), *LatHar* (1 : 3), *WujNT* (5 : 12). ◇ *L* językach (19), językoch (7); -ach *WróbŻółt*, *OrzRozm*, *GórnDworz* (2), *WujJud*, *WujJudConf*, *BiałKaz* (2), *StryjWjaz*, *SkarJedn* (2), *CzechEp*, *ReszPrz*, *LatHar*, *WujNT* (3), *SkarKaz*, *SkarKazSej*; -och *TarDuch*, *KromRozm I*, *KromRozm III* (2), *RejPos*, *RejZwierc*, *BudBib*; ~ -ach (13), -ach (5), -(a)ch (1); -äch *GórnDworz* (2), *WujJud*, *StryjWjaz*; -ach : -äch *SkarJedn* (1 : 1). ◇ *V* języki (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *anat. Silnie umięśniony organ u podstawy jamy ustnej, pomaga w spożywaniu pokarmów, u ludzi główny narząd mowy; lingua Murm, Mymer¹, Calep, Cn (836) : A przyłędzy [Ezop] do rzeźników/ Nákupił świnich językow. Ná obiad wżyſtki przyprawił/ Iedny vpiekł/ drugie zwárzył BierEz C4v, D [5 r.], Dv [5 r.], F4v, I4 [2 r.]; bo iuz był wſłędy vcirpiál/ wyiawſły ięzyk/ vſta ij nozdrzé. OpecŻyw 150, 150; Murm 54, 101; Mymer¹ 22v; IEft ptak biały y czarny przyrodzenia ciepłego, ięzyk ma ſzyroki/ kthorim thez y człowiecze ſłowa wytwarza FalZioł IV 26a; Bywaią rany w działłach/ w ięzyku: gdy ſie tą ſłona/ oſtra wilkość pułci na ty mieſtca. FalZioł V 8v, I 18a, 25d, 63c, 140d, II 9b (35); Pięć zewnętrzyneh [zmyślów], widzenie w oczu, ſłuch w wſzu, wonianie w noſie, ſmakowanie w ięzyku, dotikanie po wſzitkim cíele. GlabGad A5v; CZemu ięzyk ma w ſobie pori, to ieſt dziurkowati ieſt wſzytek á rzadki, więcey niſli inſze mięſo. GlabGad C4v, C4v [4 r.], C5 [3 r.], C5v [4 r.], C6, C6v (27); MiechGlab 48; KłosAlg A3v; MurzNT Luc 16/24; Śmierć y żywot zależą/ ná twoim ięzyku/ Vmieyże go powſciągáć/ zdrowie tve ná łyku. BielKom C, C7v; GliczKsiąż K7; LubPs F2, dd6, ee; tákową muchę wypił/ która mu do ięzyká przyłnęła/ y od żadnego lekarzá niemogła być oderwana y odięta. KrowObr 39; Leop Iob 29/10, Is 41/17, Iac 3/5, 6; Kazał ią okrutnik pyec/ nic nie powiedzyála/ Ięzyk ſobye vgrzył/ taką ſtałość miałá. RejZwierz 15v, 5v; BibRadz 281 marg, Prov 15/4, Is 41/17, Eccli 51/29, Mar 7/33 (13); á gdy go Lew chciał poźrzeć/ wetknął mu rękę w gębę/ dzyerzał zá ięzyk ták długo áz Lwá vmorzył. BielKron 125v; popalono wiele ludzi/ [..] á drugim ięzyki z przerázowano BielKron 212v, 28, 50, 90, 270; Ad linguam stomachus annectitur. Żołádek do yęzyká yeſt przipoyón. Mącz 244b, 202b, 298c, 41 7a; OrzQuin Aa4v; SarnUzn D; Kiedy ná ięzyku kroſty będą/ iáko Wiczáne ziąrná/ w cíełzkiey niemocy/ názáiutrz ráno vmrze. SienLek 23; á ieſliby [chory] zęby zciął/ otworzyć mu ie nożem/ ięzyk mu vmyć wodą SienLek 55v; tąz máſcią koniowi ránę ná ięzyku pomázuy áz ſye zgoi SienLek 169, 16, 35v, 61v, 81, 146v (12); RejAp 195v; GórnDworz H6v, Y4 [2 r.]; HistRzym 102; RejPos 5, 161v, 164v [3 r.], 203v 206 [3 r.] (15);*

GrzegŚm 31, 58 [2 r.]; *KuczKat* 335; *BudBib Ex* 11/7, *Ier* 4/4, *Ez* 3/26, 2.*Mach* 7/10; *BudNT Iac* 3/5; 6; *Oczko* 4v, 23v [2 r.]; Ná cnot ludzi tych w ławienie/ nie dożyć by mieć czterdzieści językow *SkarŻyw* 206, 4, 117, 195, 211; *CzechEp* 63; *BielSjem* 11; *PudłFr* 72; *Calep* 605b, 624b; *Phil* G2v, G3; *GrabowSet* F3; Język poştánowiony ießt między członkami nálezymi/ który plugáwi wżytko ciało *WujNT Iac* 3/6, *Mar* 7/33, *Luc* 16/24, s. 264, *Iac* 3/5, k. Zzzzz; *JanNKar* C3; *SiebRozmysł* H4, K; *KmitaSpit* c5v; *SkarKaz* 278a; Gdyby w cieie oko chćiało ftać gdzie ręká/ y język gdzie nogá/ y ręká gdzie żołądek: byłby wielki nierząd/ y łprońna łzpetnotá. *SkarKazSej* 677a, 676a; *SzarzRyt* B4.

W charakterystycznych połączeniach: język (na)mazać (pomazować) (3), ochłodzić (4), osiekać, pocierać, przerzazować; na język przykładac; sparzyć się w język; chwycić językiem; bolączki, smakowanie w języku; klaskanie języ; twardość języka; język opuchły, owrzodzony, ranny, wolny (4), zdrowy: język dziecięcy, koński, psi (3), świni, wołowy (2).

Przysłowie: Y dla tego dwie wży/ ieden język dano / Iżeby mniej mowiono/ á więcej łuchano. *RejZwierz* 133v.

Frazy:»język cierpnie« (1): *Gustus amári cum astrictione*, Przykre kofztowanie obrzask czyniące/ od których zwłázczą yezyk cierpnie. *Mącz* 421c.

bibl. »(niech) język przyschnie (a. uschnie), przyłgnie« [szyk 5 : 4] (8 : 1): Wyłchnęła iako kość fiła moia/ y język moy przyłchnął do pałzczeki moiej [et lingua mea adhaesit faucibus meis *Vulg Ps* 21/16] *TarDuch* A3; *Adhereat lingua mea faucibus meis: si non meminero tui*, Niechći przyłnie język ku wargam moim ießtlibym na cię niewłpomioná. *WróbŻołt* 136/6; *RejPs* 32, 204; *BudBib Ps* 136/6; *Boday wfechł y wpađł zły język wżeteczny/ Cnoty łkażćá KochPs* 43, 201; *SkarKaz* 578b; *SkarKaz* 665b.

Zwroty: lek. »dzierzeń (a. potrzymać, a. mieć) pod językiem« [szyk zmienny] (5): á nadziałay łtego gałeczek/ á biorącz po iednej w wfta dzierzeń pod językiem iżeby łie rozpływały *FalZioł* III 42b, I 60d, III 30d; Kthemu iełzće gdy ktho omienieie/ dobrze mieć Mirrę pod językiem *SienLek* 82v, 124v.

»kąsać (a. palić) w język; kásający (a. pałący) w język« [szyk zmienny] (4; 2): *Auicenna* powiada iłzby było łepłze *Piretrum [ziele]* kthore ma w łobie niemáłą ołtrofć á kthore w ięzik káfa *FalZioł* I 96d, I 35b, 88c, 155c; *Fervens gustu radix Pali* w yęzyk. *Mącz* 121a, 345d.

lek. »kłaść (a. dawać) pod język« [szyk zmienny] (4): Też then lektwarz ießt barzo dobri, Kthorego biorącz na noż: kładz pod język á trzymay aż łie rozpłynie *FalZioł* V 95, IV 8a, 50d; s tego ciáftá gałeczek nátozcz ilo wielogroch/ ktore [...] pod język daway/ áby ono wymakánie polekku wsię połykał *SienLek* 82v.

bibl. »gryźć, żwać, kásac język« [szyk zmienny] (3 : 2 : 1): y złtało łię krołełtwo iey ciemné/ y żwali język [commanducaverunt linguas suas] łwoy od bolełci. *BibRadz Apoc* 16/10 [przekład tego samego tekstu *RejAp* 134, *WujNT*]; *RejAp* 134, 136 [2 r.], *Dd2*; *WujNT Apoc* 16/10.

»język urznać, urzynać« = *linguam reseca* *Mącz*; *amputari linguam* *PolAnt* [szyk zmienny] (6 : 2): Ktory nieprzyacielom táiemnice wydawał/ język mu vrzniono. *BielKron* 9v, 49, 166, 354v; *Mącz* 377c; Y wnet onemu pirwłzemu który ták mowił/ rołkazał język vrznać *BudBib* 2.*Mach* 7/4; *CzechEp* [408]; *KochSob* 66.

»język wyrwać (a. wyciągać [komuś], a. wywłoczyć)« = *elinguare Mącz, Calep; execare linguam Calag* [szyk zmienny] (4): *Mącz* 194c; *Die Zunge aufzreiffen. Ięzyk wyrwać. Execare linguam. Calag* 133; tedy mu oni kátowie przez łzyię ięzyk wywłócząc/ frogim go męczeństwem vmorzyli. *SkarŻyw* 305; *Calep* 356a.

»wywiesić (a. wywieszać) język [na kogo]; język wyszczyni(a)ć; wyszczynianie języka« = *exerere* a. *exertare linguam Mącz; eicere linguam Vulg; prolongare linguam PolAnt* [szyk zmienny] (6; 3; 1): Papieżnicy wywiefili ięzyki łwoie ná Kryšťuła. *KrowObr* 155v *marg*, 155v, 203, Tt4; *Leop Is* 57/4; *Mącz* 124a, 388a, 388b; ktoby chciał ták contrefetować ludzie iáko Guzman z rozdzieránien gęby/ z wyłzczynianiem ięzyká/ nie włzedby też zá inego/ iedno zá Guzmaná *GórnDworz* O8; Ná kogo rozdzieráliście gębę (y) wywiefzáliście ięzyk? *BudBib Is* 57/4 [przekład tego samego tekstu *Leop*].

Wyrażenia: lek. »ocieczenie języka« (1): Spuchliná álbo ocieczenie yęzyká. *Mącz* 345d.

lek. »ostrzy język; ostrość języka« = *wyschnięty, suchy język* (2): A iefliby boleść byłá z zbytku/ iálfney żółci/ to ieft z Kolery: tákíe fá známioná/ [...] częfte prágnienie/ oftry ięzyk/ gorzkość w wściech *SienLek* 40, 169v.

lek. »paraliż języka« (3): Tenże też firop ieft dobry na paraliż ięzyka/ płócząc nim łobie wíta á wypluwaiącz *FalZioł* I 15a, †4c, IV 8a.

peryfr. bibl. »trzeci język« = *na oznaczenie tego, który miesza się między dwóch, aby ich poróżnić* (3): Ięzyk trzeci [*Lingua tertia multos commovit*] wiele ich zruffyl y rozegnał iez narodu do narodu *Leop Eccli* 28/16, *Eccli* 28 *arg*, 19.

Zestawienie: lek. »żabka pod językiem« = *torbiel podjęzykowa* (1): *Batrachus* – *Zabka pod iezikiem*, choroba. *Calep* 126a.

W przen (11) : A kfiádz przedfię począł iakieś gefty łtroić i dułznó nieprzijiaciele [*diabły*] wołaiącz poprzifięgać/ abo iako mowią zaklinać/ aby nieborakowi na ięzyk wyleżli i mowili *MurzHist* P3v; tá prawdá/ tylko pływa ná ięzyku twoim/ ktorey prawdzie/ [..] y ty łam niewierzył *KrowObr* 52v; Abowiem mądrość otworzyłá wíta niemych/ á ięzyki niemowiątek łprawiłá wymowne. *BibRadz Sap* 10/21; *RejPos* 205.

Fraza:»bog na języku siedzi« = *Bóg przez kogoś przemawia* (1): a moua była łafky takyey pelna/ yłz kozdy rzecz mułfyl/ yłz tu bog na yęzyku łyedzy *PatKaz III* 149v.

Wyrażenie: »pod językiem« = *w ukryciu, w intencji* (6): Włtác yego pełne fá przekłętwa gorzkości/ A pod ięzykyem yego zdrádá fáłłz próżności. *LubPs* C2v; Będzyec dofyć pochlebłtwa dofyć y połtawy/ Lecż być wełrzał pod ięzyk náłafłbył iad práwy. *RejWiz* 59; *Leop Ps* 65/17; *BibRadz Iob* 20/12; Acż były łłodkie łłowká/ ále gorzki piolyn był pod ięzykiem ich *RejPos* 251; *BudBib Gant* 4/11.

a. *Język traktowany jako organ kierujący procesem mowy; mówienie, mowa, zdolność mówienia* (571) : *BierRaj* I7v, 22; Włzelka łpráwá kołdey rzeczy/ Przez ięzyk łie záwłze toczy. *BierEz* Dv; Y cokolwiek ludziom łzkodzi/ Włzyłtko z ięzyká pochodzi *BierEz* D2, Dv [4 r.], D2 [2 r.], K3v [2 r.], Ov; *OpecŻyw* 2v, 160v; Słowo ieft zdraycza rozumu/ á ięzyk płodzi łłowa człowiecze *BielŻyw* 137, 11, 62; *GlabGad* Mv, O3 [3 r.]; *WróbŻołt* 13, 34, 58, 67, 70; *RejPs* 17, 46, 95v, 104, 209v (8); Głupi ięzyk gdy łercze milczy *RejFóz* D6 *marg*; *HistAl* I 8; *KromRozm I* D4, [L3]; Vciekę precż przed twoim ięzykiem/

Niechay modlitw prożnać twa robotá/ Niechcę s tobą dáley ciągnąć kotá. *BielKom* F6; Ięzyki w chytrym gnyewye tak zówzdy ćwiczyle. *LubPs* I3v, B4v [2 r.], H2v, M2v, O6v, Q3v (18); *KrowObr* 2v, 45; A iellize záchowalż ięzyk fwoy w fkromności/ Pięknie też będą łpiewác o twoiey zacności. *RejWiz* 188, 49, 77; zwadá náglá wylewa krew: á ięzyk poświadczájący prziwodzi łmierć [et lingua testificans adducit mortem]. *Leop Eccli* 28/13, *Ps* 38/2, 51/4, *Eccli* 5/15, 16, 28 arg (9); *BibRadz Eccli* 22/31, 51/3; ktorego [*Demostenesa*] ięzyká iednego więcey łye Krol on bał/ á niźli włzytkich Attykow. *OrzRozm* Q3, D3, Nv, Q2v [5 r.], Q3, Q4; *Mącz* 152a, 486b; *OrzQuin* Gv, Y3; kto ma ięzyk niech łe s pilnością wywieduie/ włzak to łá nie táyne rzeczy *RejAp* 108; drzwi niemáiąc ięzykow mawiály/ y łłuchywały niemáiąc włzu/ á záthym wynarzáło łe/ y to/ y owo na ludzie *Górndworz* O5, Bb5, F7; Iuź ięzyk nie odstąpi od prawdy á od łprawiedliwości/ á będzie łe wczyl áby wylawiał łwięthe Bołtwo iego *RejPos* 85; Iáko y Sálomon w Przypowieciach łwoich ięzyk takowy zowie naczyniem plugáwym á łmrodliwym złotem ábo łrebrem pięknie opráwionym. *RejPos* 251, 203, 207, 212v [2 r.], 237, 251 (14); *BiałKat* d2, 48v; Złothá probuiá ná czarnym kámyku/ A łzá theż pewnie doznałż po ięzyku. *RejZwierz* 216, 142v, 215v, 220v; *RejPosWstaw* [110³]v; *BudBib* B2v, 3.Reg 8/32, ob 6/30, 15/5, *Ps* 27/1 (7); *CzechRozm* 137v; Łzeyłza niźli s kopiá ięzykiem odpráwá *Paprpán* Tv, B3; *ModrzBaz* 10v, 82, 89, 98v; *SkarJedn* 362; *Oczko* A4; Ięzyk mój także będzie łzérzył/ pánie/ Twá łprawiedliwość *KochPs* 51, 20, 54, 66, 91; Ale gdy Pan Bog łam obiecał znim być/ y iego ięzyk łprawowác/ iáko ten ktory łtworzył niemego y głuchego [...] wziął ná łię on wrzáł *SkarŻyw* 479, A2, A3, A3v, 117, 136 (10); *ArtKanc* Q3v, 10, 11 v; *Paprub* F4v; kto miáry nie záchowywa w piciu/ iuź nie moźe mieć w łwey wlády ięzyká *Phil* L4; á ięzyk łwey mowy Choćia łię záprzy/ chce być bez przygány. *GrabowSet* Yv, F3v, [F4], I, P2, R4v (9); *OrzJan* 32; *WujNT* 186, 1.Cor 14/26, s. 791; *JanNKar* C3; áby mi to włzyłtko raczył miłostíwie odpuścić/ iákom go kolwiek obrázáła ięzykiem moim *SiebRozmyśl* K; *SkarKaz* 80a, 279a; źeby przed Hetmánem/ Rotmiłtrzem/ [...] práktykáńci y pochlebcy/ tak Seymowi iáko y infzy/ Więć párázytowie/ y ięzykiem tylko ad placitum łłuzący ludzie/ promowowáni y vbogacáni nie byli. *VotSzl* C2; *KlonWor ded* **2v, **3, s. 1.

W połączeniach z inwektywami (w pismach polemicznych religijnych) [w tym: język bluźnierski, fałeczny (a. fałszywy) (7), głupi, heretycki, jadowity (3), nędzny, nieczysty, niesprawiedliwy, nowy, omylny, pogański (2), próżny, przekłety, przewrotny, szatański, złościwy] (21): *LibLeg* 46v; *LubPs* I3v, P2, cc2, ee4v; *KrowObr* 198; *Leop Eccli* 20/20; Iź on Proroki łwięte Bilkupy/ łwoim głupim iádowitym ięzykiem zábija/ y przesłáduie iuź vmárle *OrzList* e2v; *BibRadz Eccli* 51/7 [2 r.]; *OrzQuin* L4v; [*Ewanjelija*] Przeciwo pochlełstwu á omylnemu ięzyku/ á przeciwo złym przełóżonym łwiátá tego. *RejPos* 249v, 251 [3 r.], 254; *SkarŻyw* A4 [2 r.], 368; *SkarKazSej* 695a [2 r.].

W połączeniach szeregowych (9): *OpecŻyw* 2; *RejWiz* 5v; y tego ręká/ ięzykiem/ y piorem dowodę: iź Sbiłzká Kárdynałá krzełł/ krzełłciáńki był *OrzList* e3; *Górndworz* L18v; *RejPos* 85, 204 marg, 205; troiáko Páná Bogá obrażamy/ łercem/ ięzykiem/ y wczynkiem *WujJud* 93; Day Pánie Boże włzytkim łerce dobre/ głos Anielłki/ włtá łzczyre/ ięzyk zbáwienny *KlonWor ded* **2v.

W porównaniach (8): Y náciágnęli ięzyk łwoj/ rownie iáko łuk omyłności y nieprawdy *Leop Ier* 9/3 [przekład tego samego tekstu *SkarKazSej* 706a], *Iac* 3/6; *BibRadz Is* 30/27; Y ięzyk ogień (iełł) ochędołstwo niepráwości. *BudNT Iac* 3/6 [przekład tego samego tekstu *Leop, WujNT*]; Ięzyki

ich/ węglem rospalonym/ y brzytwą ostrą nazywając *NiemObr* 150; owi szaleją/ Co język/ prawdy gniazdem/ być mniemają. *GrabowSet* Y2; *WujNT Iac* 3/6; *SkarKazSej* 706a.

W charakterystycznych połączeniach: językiem dowieść, mścić się, nauczać (2), obrażać (2), pochlebiać, radzić, rozprawować, siec (2), służyć, szczuć, władać, wołać, wzywać, zabijać (2), złorzeczyć; uciec przed językiem; mieć język na pieczy, we władaniu; wierzyć językowi; (na-, za-)ostrzyć język (10); język błędny, chętny, chytry, dośpiały, dotkliwy, głupi, gotowy, hardy, jadowity (2), łaskawy, marny, mądry (mądrze mowny), nędzny (4), niecnotliwy, niespokojny, niewstydlivy, obmowny (2), piekielny, poczciwy, przeklęty, swowolny, śmiertelny, wdzięczny, wielomowny, zbawienny; języka niedostatki, nieprzespieszność, płochosc, potknięcie, potwarz, srogość, złości.

Przysłowia: ná trépkách mi yęzik chodzi *Mącz* 456c; Mowi ten Kryxman: wie go kát co gdacze/ Ięzyk mu łkacze. *KlonFlis* H2v.

BielŻyw 23; pan język nász. To iest członek nád wšytkiem i członki y nászkodliwšy y napożyteczniejšy. *RejZwierc* 140v, 215v.

Zaostrzali języki łwe iáko węzowie [acuerunt linguas suas sicut serpentes] *WróbŻółt* 139/4; *RejPs* 92v, 207v; *LubPs* ee2; náostrzywšy łobie języki/ bálámucą światem *OrzList* f4v; *HistRzym* 102; *RejPos* 261; *BiałKat* 181; *CzechEp* 126; *SkarKaz* 277b [ogółem 8 r.].

Inni niech językiem sieką/ lub rękómá/ Iá łobie siądę ćichuchno domá *RybGęśli* B3v; Ięzykiem śmiertelnym siecze *ZawJeft* 23.

pátrž tego łotrą szpetne⁸⁰ Iużci języká długiego. *BierEz* B4v.

Naydziełz kto w plát język dawa/ A rádę ná funt przedawa *KochSob* 69.

Ięzyk oštręy brzytwie równy *KochPs* 78; Oštrzeyšy nád náostrzoną Brzytwę język twoy *SzarzRyt* A4.

BielŻyw 8; *RejPs* 84v, 86v; Zdrádlivy język oštržy niż miecz. *LubPs* I3v margr, O2v, O4v, P2; *OrzRozm* Q3; Ięzyk ich iest miecz oštry. *HistRzym* 53v; *RejPos* 261; *BudBib Ps* 56/4[5]; Ich język dotkliwy Miecz iest przeraźliwy *KochPs* 91, 83; *SkarŻyw* 88 [ogółem 14 r.].

Ięzyk kłamlivy iž iest podobny oštrej łtrzale. *LubPs* cc2 marg; *Leop Ier* 9/8; *SkarŻyw* 59; język ich iáko łtrzała rániąca *SkarKazSej* 658b [ogółem 4 r.].

Digito compesce labellum Miey yęzik zá zęby *Mącz* 282d, 443a; Zawiefy v gęby/ Miey język zá zęby. *RejZwierc* 238v.

A co nád język goršzego/ Wšyłtkim ludziem mierzeńšzego? *BierEz* D2; Nie szkodliwšzego nád język człowieczy/ Kiedy łie vda ná wšzetczne rzeczy. *RejZwierc* 215; Y Czo może być iuž náprofniejšego/ Iáko iest język człeká wšzetcznego. *RejZwierc* 215v, 216 [ogółem 4 r.].

Nie rozwięzuy języka przeciw nieprzyacielowi łwemu. *BielŻyw* 96.

Ano to záwždy łyćhác o bełpieczney mowie/ Iž bywa nieprzyaciel záwždy język głowie. *RejWiz* 187v.

Obtrectationes invenire, Na yęzyk ludzióm wniść. *Mącz* 482d, 322a, 480d, 505d, 509c; Práwie wšyłtkim ná końcu języká siedzimy. *KochPs* 66 [ogółem 6 r.].

Słowá w języku iedwabne/ Ale w pieršiach łerce zdrádne. *BierEz* H4v; Ktorzy językiem chęc opowiadaia/ Sercem zdradzaią. *KochPs* 39; *PudłFr* 26 [ogółem 3 r.].

Frazy: »język plecie (*a. składa, a. jest pełen*) zdrady; języka na zdradę używać; językiem zdradnie (*a. zdradliwie*) czynić, mówić« (5; 2; 1 : 1): Os tuum abundauit malicia: et lingua tua concinnabat dolos. Vřta twoie pełny były złości. á ięzik [!] twoy składał zdrady. *WróbŻółt* 49/19; *LubPs* Z; *Leop Ps* 49/19, 1.*Rom* 3/14[13]; *BibRadz Mich* 6/12, *Ps* 50[49]/19, 1.*Rom* 3/14[13]; Gárdło ich ieřt grobem otwártym/ ięzykow řwych ná zdrádę vřzywáli [*linguis suis dolose agebant*] *WujNT* 1. *Rom* 3/13; *GrabowSet* R2; Bo y ták iuř fiodmy rok tłuczeńř řie po řwiece/ A ięzyk niewřtydliwy wřzytkę zdrádę plecie. *PudłDydo* B3.

»języki się rozbiegały« (1): Bárzo řye nam ty ięzyki dřiř w Polřce rozbiegály/ á teř dřiř nie wřřlyřlyř nie innego przeciřwko Przełożonym/ iedno złodźieie á zdrayce. *OrzRozm* K2v.

bibl. »język się (roz)raduje« = *exultabit lingua Vulg* [*řzyk* 5 : 1] (6): *LubPs* N4v; A przetoř rozwefeliło řie řerce moie/ y rozrádował řie ięzyk moy *Leop Act* 2/26, *Ps* 50/16; *KuczbKat* 370; Vřta moie/ ięzyk mój będzie řye rádował/ Będzie zá dobredźieyřtwá obfite dźiękował. *KochPs* 104; *WujNT Act* 2/26.

»język roztyrki sieje« (1): Ięzyk rořtyrki sieie/ y krwáwe zwały *KochPs* 15.

»język (wy)mówić (*a. wypowiedzieć, a. wysłować*) (nie)moře (*a. nie umie, a. nie ma*); język (nie) (wy)mówi (*a. wypowie, a. wysłowi*); językiem (wy)mówić (nie moc)« (18; 15; 2): *PatKaz II* 78v; *RejPs* 75v; *KromRozm III* F7; *LubPs* Lv; Azałř ręce co czynią álbo ięzyk mówi/ Aby wřdy co podobno było k rozumowi. *RejWiz* 30, 52v, 95, 114; *Leop Ps* 108/3; *RejAp* 47v, 124, 159, 176v, 178v, 189; *GórnDworz* Mm5; Gdy wřzy nie řlyřzą/ ięzyk mówić nie moře/ á řtąd grzech rořcie. *RejPos* 212v *marg*, 155v, 149, 241v, 279, 312v; Myřł nie ogárnie/ ięzyk nie wymowi tego/ Niemáľ/ o pánie/ tobie rownego. *KochPs* 59; *SkarŻyw* 173, 399; *CzechEp* 338; *ReszList* 147; *WisznTr* 34; *ArtKanc* Q5v; álbo który ięzyk wypowie řzczęřcie twoie/ dořtátek twoy/ weřele twoie? *LatHar* 595, 64; *SkarKaz* 122a.

bibl. »(niechaj) język wysławia (*a. śławi, a. wysławiać nie zamieszka itp.*), chwali (*a. wychwala*); język da chwałę; język ku wysławianiu« (12 : 5; 3; 1): Ciebie troytza boře wielki Niecháy chwáli ięzik wřřelki *OpecŻyw* [162]; *PatKaz I* 13v; *PatKaz III* 134; Będzie wyřławiał ięzyk moy řlowo thwoie to ieřt naukę twoię [*Pronunciabit lingua mea eloquium tuum*], *WróbŻółt* 118/172; *RejPs* 67v, 149v, 188, 214v, 220v; *BibRadz Rom* 14/11; *RejPos* 206; Tedy řkakác będzie iáko ieleń chromy/ y wychwałć będzie ięzyk niemego *BudBib Is* 35/6; *KochPs* 77; Niech ćię řławi ięzyk moy *GrabowSet* P2v, F3v, P3, Q3; będzie wyřławiał ięzyk moy řpráwiedliwořcie. *LatHar* 165, 272, 445; y wřřelki ięzyk da chwałę Bogu [*et omnis lingua confitebitur Deo*]. *WujNT Rom* 14/11.

bibl. »(niechaj) język wyznawa, wyznac muři; języwyzna(wa)ć« = *lingua confiteatur Vulg* (6 : 1; 3): *OpecŻyw* 144v; Iuř teř język moy wyzna tve řpráwiedliwoáci *LubPs* 14; wřřelki ięzyk niechay go [*Pana Boga*] wyznawa. *KrowObr* 198v; á wyznay y řercem y ięzykiem twoim / iř cokolwiek czyni řwięte Bořtwo iego/ iř wřřytko dobrze czyni *RejPos* 206v, 142, 204; *BiałKat* d2; *BiałKaz* Gv; A Ták ięzyk y řłos káždy/ wyznac muři ie⁸⁰ wielmořnořć záwřdy. *ArtKanc* 17; *WujNT Philipp* 2/11.

»język się zająka; zająkliwego się języka zřtać; zająkanie języka« = *zacinanie się w mowie, jąkanie* (1 : 1 : 1): *Mącz* 152b; Gębá řię im odmie/ twarz řkrzywi/ oczy řię bliřczzá/ ięzyk řię záiąka [*ore*

sunt tumentii... lingua titubante] *ModrzBaz* 80v; teraz zwłázczá/ gdyś gádác z ługą twym począł/ záiąkliwegom fię ięzyká zftał. *SkarŻyw* 479.

»język zmilknie, zaniemieje, zmartwieje« (3 : 1 : 1): Nápoły zmartwiał ięzyk vprágniony/ Grób fwoy przed łobą widzę otworzony. *KochPs* 31; Iuż po śmierci pokuty niemálfz: vřchną łzy/ á ięzyk zaniemieie *SkarŻyw* 120; *KochFr* 80; *KochSob* 66; Prędko ięzyk zmilknie/ wnet pámięć vřtanie *GrabowSet* B4v.

»język się zostrzy z językiem« = *dojdzie do starcia słownego* (1): Iuż nie będziem śiedzieć milczkiem Ięzyk fię zořtry z językiem. *BierEz* D.

Zwroty: »(być) niepowściągliwego języka« = *immodesta lingua Mącz* [szyk zmienny] (4): *Mącz* 228d, 360c; *WujJud* 262; Lecż mu oná odpifałá frogimi łowy: zowiac go burzliwym/ a ięzyká niepowściągliwe⁸⁰ *SkarŻyw* 88.

»być języka obfitego« (1): Mąż then co yeft yęzyká obfithego/ Nye ma ná zyemi myeřfkánya pewnego *LubPs* ee2v.

»być języka płonnego [= *zdradzieckiego*]« (1): Kazał Krol Izmienniká przywiázác onego Do dwu wozow: gdyż ták był ięzyká płonnego. *KlonWor* 32.

»językiem cukrować« = *upiększać słowami* (1): Ten/ co ná fercu fwym/ prawdę piáftuie/ Ani ięzykiem złych fałřzow cukruie *GrabowSet* H3v.

peryfr. »głaskać językiem« = *pochwalać* (1): Sławá iego kazánia dořzłá do Rzymu/ y niektorzy z księżey pochlebcy (ktorzy fwym ięzykiem łuchácze fwe głáfcząc zábijáią ie) [...] řkárzyli fię ná tego S. *SkarŻyw* 212.

»modlić się (tylko) (*a. przysięgać, a. wyznawać itp.*) językiem« = *wymawiać słowa bezmyślnie lub bez przekonania* (6): taki człowiek [...] łam z łobą nie zrownawa gdy żywota kułłowam podobnego nieukazuie, ale będzie myřlić [...] iż tilko ięzykiem przyřiągł gdyż myřł zořtała proźna przyřięgi to ieřt nie przizwoliła. *BielŻywGlab nlb* 10; *MurzHist* I3v; Iż wiele ieřt tákowych/ ktorzy ięzykiem tylko Páná Kryřtá wyznawáią *KrowObr* 65v; *SkarŻyw* 318; Bo ieřlibychfię modlił ięzykiem [*Nam si orem lingua*]/ duchci (*marg*) to ieřt, głos. (-) fię moy modli; lecz rozum moy bez pożytku zořtáie. *WujNT* 1.Cor 14/14, s. 615.

peryfr. »[kims] języka naczosać« = *naigrawać, naśmiewać się z kogo* (1): Mną ięzyká náczofác w bramie pořádzonym/ łam ieřt wieczorna pieřń opoionym. *KochPs* 100.

»pleść się po języku ludziom« = *być obgadany* (1): Per ora hominum ferri, Plieść fię po yęzyku wřzem łudźiom. *Mącz* 270d.

»język [na kogo, co] podnořić, dobywać« = *mówić przew komu, ganić, krytykować* [szyk zmienny] (2 : 1): Ięzyki fwe yuż práwye ná nyebo podnořili/ A vřty wřftecznemi proźne rzeczy mowili *LubPs* Rv; *KrowObr* 221; Nie dobywayze ty tedy ięzyká řwego/ ná Vrząd Pářtyrzá twęgo *OrzQuin* Gv.

»język, języka (po-, u-)hamować (*a. (po-, za-)wřciągać, a. wřciągać*); język ma być hamowan; pohamowanie (*a. powřciągnienie, a. powřciągliwořć*) języka; nad językiem panować; zachować język [od czego] [szyk zmienny] (24 : 1; 1; 4; 2; 1): *BierEz* A4, F4v, R3v; Vczył teź kaźdego nad ięzykiem panować á zwłáfczá przy bieřiadach aby řadnemu cřci nieuwłaczał *BielŻyw* 10, 17, 98; *SeklKat* M3v; Nyechayze yęzyká řwego záwřcyąga od złořci *LubPs* I2, K4; *GroicPorz* pp3v; *RejZwierz* 153;

Linguae temperamentum, Powściąganie język. *Mącz* 443b; *GórnDworz* Mm4; Záchoway fwóy język od wżeteczney mowy/ A nie myśl inaczey/ niżli mówisz łowy *KochPs* 47, 57, 58; *SkarŻyw* 16 [3 r.], 136; *ArtKanc* T6; *Phil* G [2 r.], G2, G3 [2 r.], I; *KołakSzczęśl* C; *WujNT Iac* 1/26, 1.*Petr* 3/10, k. Zzzz; *SarnStat* 238; *SkarKaz* 311b.

»w języku swe sztuki pokazować« = *wygłaszać piękne słowa* (1): Azołnierzem tylko powiada stoią Rzeczyptej nietymi co doma leżą abowięzyku swe sztuki in Rep. pokazuią *ActReg* 132.

»przygryść językow swoich« (1): A mogłby to każdy fnádnie rozeznác/ że iuz bárzo przygryźli tych językow swoich *RejAp* 136v.

»językiem przymilać się« (1): językiem fwym przymilaią fię [*lingua sua blandiuntur*]. *BudBib Ps* 5/9[11].

»język na szrot puszcząć« = *nie panować nad słowami* (1): Ięzyk ma w poślufzeństwie ná szrot go nie pułzcza *RejWiz* 7v.

»język [na kogo] rozpuścić; [przeciw komu] zdradne języki puszcząć; puścić się [na co] uszczypliwym językiem« = *ganić, krytykować, atakować w mowie* [szyk zmienny] (3 : 1 : 1): *OrzList* d2v; *NiemObr* 68; FRASZKI tym xiążkom dzieią: kto fye puści ná nie Vfczypliwym językiem/ za fráłzkę nie ftanie. *KochFr* kt; *PudłFr* 41; Zdrádné/ przeciw mnie/ języki pułzczáli/ A/ iádow pełną mową/ zábijáli *GrabowSet* R2.

bibl. »rozwiązać (a. oswobodzić), rozwiązán, rozwiązał się język« = *dać komuś możność, ułatwić mówienie* [w tym: związek (a. związka) języka (3)] [szyk zmienny] (5 : 7 : 2): We fnie mu fię Bog vkazał/ Trudny mu język rozwiązał *BierEz* A3; *Leop Is* 35/6; *BibRadz Mar* 7/35; Rozwięzyłz nędzny język náłz ku wyznawaniu á wyflawianiu święte⁸⁰ á wielmożnego Bołtwá twego. *RejPos* 207, 203v, 205v, 206 [2 r.], 207, 313 [2 r.]; *GrabowSet* N4v; wnet fię otworzyły wlyz iego/ y rozwiązáłá fię związka ięzyká iego [*et solutum est viculum linguae eius*] y wymawiał dobrze. *WujNT Mar* 7/35 [*przekład tego samego tukstu BibRadz*], *Luc* 1/64.

»ruszać [kogo] językiem« = *krytykować, atakować, złorzeczyć* (1): Swą wżetecznością y niebá sięgáią/ Ięzykiem ftanu káždego rułzáią *KochPs* 108.

»język stracić« = *oniemieć* (1): wkrotce pomłtę Bożą vznał: ifz ten język ktorým láiał świętymi/ ftrácił: y gárdłową niemocą vmárł. *SkarŻyw* 414.

bibl. »strzec języka« [w tym: od czego (1)] = *być powściągliwym w mówieniu złego; custodire linguam* *Vulg, PolAnt* (8): *RejPs* 49v, 58v; Kto ftrzeże vft swoich y ięzyká fwego/ ftrzeże od záłmucenia dułze fwoiey. [*Vulg Prov* 21/23] *GroicPorz* pp3v; *Leop Prov* 21/23; *BibRadz Ps* 34/14, *Prov* 21/23; *RejPos* 204; Vřzu telz y ięzyká bárzo ftrzegł: obmowek żadnych áni czyniac ani przyimuiąc. *SkarŻyw* 292.

»śmigać, trzepać, mieć, mówić prożno językiem« = *blaterare* *Mącz, Calep; garrire, loquacire* *Calep* [szyk zmienny] (2 : 2 : 1 : 1): Blaterare sermone, Klektac/ albo/ yęzykiem prożno mówić. *Mącz* 25d; Ktory v nas Ięzykiem będzie lepiej szmigał. Ten wřzyftkiego v práwá/ bes pochyby wygrał. *BielSat* E [*idem*] *BielRozm* 33; *Calep* 133a, 447b, 613a.

»język (u)krocić« = *linguam domare* *Vulg* (3): *Leop Iac* 3/8; Tym przykazániém Pan vřtá á ięzyk náłz króci/ á iárzmo fwé ná nie kładzie *BiałKat* 48v; *WujNT Iac* 3/8.

peryfr. »wieść język [jakimiś] słowy« = *mówić, przemawiać jakimś językiem* (1): *Ieśli wiedźielz fwoy język łacínfkiemi słowy/ Orłzak ludzi z pilnością słucha cię gotowy. SapEpit B.*

»język związać (*a. zawięzować*), *zapięczętować*« = *uniemożliwić złe, grzeszne mówienie* (2 : 1): *Chćieyże naprzód iezyk mój zápięczętować/ A pod strażą/ pánie/ vftá moię chowác KochPs 205; RejPos 206v; Bo kto kiedy ludziom iezyki związe [!]? LatHar 513.*

Wyrażenia: »bez, nie mający języka« = *niemy; elinguis Mącz; elinguatus Calep* (1 : 1): *Elinguis et hoc elingue Nie máyący yęzyká/ Głuch/ Niemy. Mącz 194c; Calep 356a.*

peryfr. »bog języka« = *Merkuriusz* (1): *powiadałz [...] Merkuriufza bogiem ięzyká/ iż rad wiele mowił. HistAl K.*

»język cielesny« (1): *In diuerfitate linguarum carnis, est vna lingna cordis.* W różnicy językow cielesnych/ ielst iedność w ięzykách serdecznjch. *ReszPrz 15.*

»język Demostenesow« (1): *rádą á ięzykiem Demofthenesowym/ walkę onę byli Attykowie przeciwko Philipowi podnieśli OrzRozm Q3.*

»dwojaki (*a. dwoisty*), *oboj, rozdwojony [= obłudny, fałszywy] język*« = *utraque lingua Mącz; bilinguis, duplice lingua Vulg* (2 : 1 : 1): *A śnadz náfwiećie rzadko náydzie wiernego á y miedzy przyiaciół znáydzie rozdwoiony język RejPs 17; ábowiem vrąganie y pohánbienie będzie dziedziczył zły człowiek/ á káždy grześlnik zazdrościwy y dwoiákiego ięzyká. Leop Eccli 6/1, 5/11; Mącz 509d.*

»język fałszywy (*a. fałeczny, a. fałeszny*); *fałeczność języka* [szyk 5 : 3; 1] (8; 1): *Przećiwko fałecznemu ięzykowi prorok nárzeka RejPs 17, 17v, 189, Ff6v; GórnDworz V8; Pan zázwdy widzi pokrytość á fałeczność ięzyká tákiego RejPos 251, 251 [2 r.]; Gębá ná mię fye targa: ięzyk fałszywy Ludziom żywot mój hydźi/ da bóg/ vcźciwy. KochPs 167.*

»język kłamliwy, łżywy« = *lingua mendax Vulg, PolAnt* [szyk 9 : 3] (11 : 1): *RejPs 162v; Y což wźdy tobye dobrego łżywy ięzyk ípráwi LubPs cc2, cc2; Kthory zbiera śkárby ięzykiem kłamliwym/ niczemny á śzalony ielst Leop Prov 21/6, Prov 6/17; BibRadz Prov 21 /6, 26/28; BudBib Prov 26/28, k. 336v marg; Rozdziél ná mowy rózné ięzyki kłamliwé. KochPs 81; SkarŻyw 372; CzahTr K3.*

»ludzki język« = *obmowa, oszczerstwo* (2): *Wízák wiem ludzkie ięzyki/ ná co śie vdáli. RejZwierz 6v; Me imię/ ludzkim ięzykiem/ zelżone. GrabowSet Q2.*

»omylny język« (2): *RejPs 189v; Omylny ięzyk nářzkodliwřzy śobie/ Gdy go doznáią wnet śie w łeb zářkrobie. RejZwierc 216.*

»język przedajny; języki przedawać« (1; 1): *wiodą śtronę śwoię ná przyśyęęę/ niemáiąc więcy ná śwoim ięzyku przedaynym iedno to. GroicPorz z3v; Vt lingua primum coepit esse in quaestu, Iáko naprzód poczęli prokuratorowie nářtáwác/ áłbo ci którzi śwoye yęzyky przedáwáją. Mącz 336c.*

»raz od języka« (1): *Plagá áłbo raz od biczá czyni śiność/ ale raz od ięzyká/ łamie kości [plaga autem linguae comminuet ossa] Leop Eccli 28/21.*

»język serdeczny« = *wypowiedź płynąca z serca, intencja* (1): *ReszPrz 15 cf »język cielesny«.*

»szkodliwy język« (1): *tám będą pořtáwieni wprzybytkoch twoich/ gdzie będą beřpieczni od káždy mocy/ y od káżdego řzkodliwego ięzyka. RejPs 45.*

»uszczypliwy język; być uszczypliwego języka; szczypać językiem« (1 : 1 : 1): *tho był Káplánik ná gorze Pellicárdi zwádliwy/ niepowsięgliwego á vřczypliwego ięzyká/ y wielki przecherá WujJud*

262; *KochFr kt*; To iest gdy cię kto z kąta targa ná poczciwem/ Sczypięcy cię pokątnie ięzykiem kłamliwem. *CzahTr K3*.

»(swo)wolny [= odważny, zuchwały] język« (2): *OrzList c3v*; Gdy to on frogi á hárdy Sędzia słyfzał: nie mogąc ich wolnego ięzyká ścierpieć: kazał ich wfta kámieńmi bić/ y potym ie do ciemney wieże władzić. *SkarŻyw 207*.

»język wszeteczny« [szyk 3 : 2] (5): *OrzList c3v*; Vaniloquus, Prożnomówny, Wfzetecznego jęziká/láda co bredząci. *Mącz 475b*; *RejZwierc 215v*; Co fwym kłamftwem pożyfzczefz/ ięzyku wfzeteczny/ Ieno ludzká nienawiść/ á gniéw boży wieczny? *KochPs 186, 43*.

»język zdradliwy, zradny; zdrada języka« = *lingua dolosa Vulg* [szyk 6 : 4] (6 : 3; 1): *LubPs Dv, P2 marg*; Miłowałeś wślyftkie słowá wywrocenia: zdrádlwym ięzyka. *Leop Ps 51/6, Ps 108/3*; Obrón mię od potwarzy ięzyká zdrádnego. *KochPs 186, 75*; To co służyło ku zburzeniu kácerftwá y obáleniu błędow ich/ pomniąc ná zdrády ięzyká ich/ to mu fię w myśl bárzo wpijáło *SkarŻyw 372, 389*; *ArtKanc Q3, Q5v*; *GrabowSet R2*.

»zły, złośliwy (a. złościwy) język« [szyk 12 : 2] (11 : 3): Ze złego ięzyká wiele grzechow pochodzi/ kthorym przeciwna iest mądrość niebiefka. *Leop Iac 3 arg, Eccli 28 arg*; bo tákowy złośliwy ięzyk/ godzien bywa/ przykrfzego niż słowy karánia. *GórnDworz P6v, Aa3v, Ee3v*; *RejPos 251*; *KuczbKat 335*; Zlé ięzyki go nie trwożą. Bęfpiechen w nádzieię bożą *KochPs 172*; *SkarŻyw 141, 171, 389*; *StryjKron A6*; Niechże ty złe ięzyki milczą *SkarKaz 549b*; *SkarKazSej 695a*.

»żwawy język; (być) języka żwawego« [szyk 2 : 1] (3): Styfkuie sobie prorok wo sobie człowieczey wtem pfálmie ná niebęfpieczeńftwo tego doczelnego żywotá przed ludzmi fáłecznemi á ięzyká żwawego *RejPs 189, 189v, Ff6v*.

Szeregi: »(ani) język i (ani) pióro (a. piórko)« [szyk 7 : 5] (12): *Leop A3v*; *RejAp 124, 159, 176v, 178v, 189*; *RejZwierc 260v*; iulfz będąc Arcydyákonem piórkiem y ięzykiem sfczwał wilká onego *SkarŻyw 388*; ábyfmy przy tey wierze/ ktorey oni przodki náfze ięzykiem y piórem náuczyli/ ftátecznie z kálki twey/ trwáli *LatHar 428, 64, 378*. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 1 r.*].

»(więcej a. prędzej) język i (niżli) ręka« [szyk 5 : 1] (6): *OrzList e3*; *RejPos 266v*; zręki prędzey/ niżli zięzyka mądry będzie. *SkarŻyw A3*; był ięzyká y ręki do zwády přetkiew *StryjKron 482*; *SkarKaz 313b, 314b*.

»(ani) rozum i (ani, a) język« [szyk 10 : 5] (15): *GliczKsiąż K7v*; *LubPs Lv*; *RejWiz 52v*; *BielKron 40v*; *Mącz 55c*; *RejAp 47v*; *GórnDworz Mm5*; A iákie dziwy o nich pífmá powiádáią/ ták iż áni ięzyk áni rozum o nich pomyflic nie może. *RejPos 321v, 149, 204*; *CzechEp 338*; rozum y ięzyk mam nieoftróźnie záchowány. *LatHar 206, 376, 595*; *SkarKaz 122a*.

»język, (i, a) serce« [szyk 6 : 5] (11): nitz niemiál wolného/ iedno ferce ku wierzeniu/ á ięzyk ku boga wyznáwaniu *OpecŻyw 144v*; *LubPs D3*; *OrzRozm Q2*; *RejPos 206v*; *SkarŻyw 173*; *PaprUp C3*; *GrabowSet F3v*; Vproś nam [...] niewftáiącą w ięzyku y ferce náfzym chwałę Syná twego/ Bogá náfzego. *SkarKaz 581b, 311b*. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»usta, (i, a) język« [szyk 22 : 11] (23): *WróbŻolt 49/19*; *SeklKat M3v*; *KromRozm III F7*; *GroicPorz pp3v [2 r.]*; *Leop Prov 21/23, Ps 49/19*; Zátym fię wnet otworzyły wftá iego y ięzyk iego [os eius et lingua eius]/ y mowił błogofłáwiąc Boga. *BibRadz Luc 1/60 [64]* [*przekład tego samego tekstu RejPos*

296], *Iob* 6/30, *Ps* 50/19, *Prov* 15/2, 21/23, 26/28, *Sap* 10/21; w iákíey pocźciwosci á w iákíey fławie mamy záchowywác wíthá á ięzyki fwoie *RejPos* 251v, 142 [2 r.], 296, 298 [3 r.], 299; *BiałKat* 48v; *BudBib Ps* 36/31 [30]; *Vítá wízeteczná/ ich ięzyk hárdy/ Pełen bluźnierstwá/ pełen y wzgárdy. KochPs* 22, 205; *CzechEp* 126; *ArtKanc* Q3, Q5v; *KołakSzczęśl* C; *WujNT Luc* 1/64, 1.*Petr* 3/10. [Ponadto w połączeniach szeregowych 1 r.].

»uszy, (a, i) język, język a ucho« (20 : 1) (21): á fprofny czárt zátkał ty wízy ich á thy nędzne ięzyki ich *RejPos* 205, 203, 204v, 205, 207 [2 r.] (14); im ięzyk á mnie vcho kazano gotowe mieć *SkarŻyw* A5, 292. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.]

Personifikacja (1): Ich gárdło / grób otworzony/ A ięzyk/ pochlebcá płóny. *KochPs* 8.

W przen (2) :

Wyrażenie: »miecz języka« (2): Przez ten miecz ięzyká á przez fkruchę ferdeczną y przez wítną fpowiedź: możefz zwyćiężyć diabłá *HistRzym* 53v, 53v.

Przen (12) :

a) Jeniec schwytany dla zdobycia wiadomości (8) :

Zwrot: »języka dosta(wa)ć, dostawanie« [szyk zmienny] (7 : 1): *BielKron* 309; połał tedy kilká mężow ktemu godnych przeciw woýku nieprzyaciélfkiemu/ áby pátrzyli iákich fzlákw/ albo ięzyká doftáli. *BielSpr* 37v, 7, 27v, 68; *KochJez* B3; *KmitaSpit* A4, B3v.

b) Obrońca przemawiający w czyimś imieniu (3) : Krol Polfki/ mem zdáníem/ nie inego nie íeft/ íedno ítroż Prywileiow Koronnych/ ięzyk Praw póspolitych *OrzRozm* L4v, L4v; Przetofz był Piotr przy Pánie iáko tłumácž wízytkich y ięzyk inych towarzyfzow fprawcá *SkarŻyw* 597.

c) Wyrażenie przyimkowe: »bez języka« = *incognito* (1) : ten vznawfzy błędy fwe przyfzedł do Rzymu iáko gość y bez ięzyká wízedł do fzpítalá ś. Troyce/ fpowiedział fię z płáczem *ReszList* 173.

2. jęz. Zespół wyrazów, zwrotów i form używanych w celu porozumiewania się, mowa; lingua, sermo *Mącz, Cn; glossa Calep* (1230) : [senatorowie rzymscy] nie thelko w Rzymie ale też y w Grecijey/ y w Afijey przez tłumacze po wízem fwiecie tymże ięzykiem panowác chcieli y ófrkazowali. *FalZioł* I +2v; *FalZiołUng* V 119 [2 r.]; *HistAl* L3; *MiechGlab* 52; *RejPs* 27, 62v, 81v, 121v; *RejJóz* M8v; *SeklKat* M4v; *MurzHist* T3v; Słowo łácińskie i greckie znaczy i famca i famicę iáko zaś i wpolskiem ięzyku gdy mowiem gołębie lecą záras tam rozumiey i gołębicę/ á tych wláfności wkałzdem ięzyku íeft dośyć. *MurzNT* 41 *marg*; *KromRozm III* Ev, F6, G8, H7; *LubPs* S4v, T2v; *GroicPorz* v4 [2 r.]; *OrzList* e4v; *BibRadz* I *3v, *Ps* 81/6; *OrzRozm* P2; W Angliey fá trzy ięzyki/ pierwfy ktorym póspolicie mowia Szkoty y Angli/ Drugi íeft Hibernicki/ ktorym mowi lud póspolity w Szkocíey, Trzeci íeft w Wállíj/ then íeft Brytánfki. *BielKron* 277v, 279v, 294, 294v, 299, 333v (16); *Elementa loquendi*, Pirwíze pocžatki yęzyku. *Mącz* 101c, 146d, 148b, 231a, 400a [2 r.], 402b (10); *MączKoch nlb* 12; wiele w ięzyku tym zacžnych pism wychodzi *MączLub nlb* 14; *RejAp* 53, 84v, 176, 189; S tego tedy narodu [słowańskiego] kiedy íedni tám/ drudzy fam/ fiedlífká fwe przenieflí/ przyfzło y to/ íz z íednego ięzyká wyele fię ich vrodziło roznych *GórnDworz* F4v, F2v, F4 [2 r.], F4v, F5, F6v (12); *RejPos* A6, A6v, 149v, 203; *BiałKat* 201; *RejZwierc* 210, 268v; Lecž przy Mízey świętey y ná ínfzych Godžínách/ fłufznie tylko tych ięzykow vżywamy/ ktore óobliwie Pan Christus ná Tytule Krzyžá fwego póświęći/ y Kościołowi záleći raczył *WujJud* 182, 118v, 132v [4 r.], 133, 182, Mm5v;

WujJudConf 183; *ták iż iuż v ładow ziemfkich ná poły po Lacinie/ á v ładow mieyfckich na poły po Niemiecku mowią. Co nie przeto mowie/ żebych ięzykom gánił/ ále żebyohmy swoim włafnym a przyrodzonym nie gárdzili. BudBib* B4v, B2 [3 r.], B4, C, Cv, *Prov* 25/22; *BiałKaz* I3v; *BudNT* by, b2, b4v [2 r.], c3v, c4 [2 r.] (11); *StryjWjaz* A3v [2 r.]; *CzechRozm* 17, 127v [2 r.]; *ModrzBaz* 10v; *SkarJedn* 216, 360, 376; *Aczkolwiek* 72. ięzykow według wodzow y Xiążąt zmieniło fię v Babel z iednego. *StryjKron* 95, 31 [2 r.], 94, 95 [2 r.], 642; *NiemObr* 160; *KochFr* 82; *ReszPrz* 109; *Míże śpiewaią/ ofiary oddawaią/ kazania rozmaitym ięzykiem miewaią ReszHoz* 116; *ArtKanc* H5, H6; *Calep* 458b; *GórnTroas* 20; *LatHar* 78, 319 [2 r.], [412]v; *Bo to nie nowiná w káždym ięzyku/ iednym łowem názywác kilká rzeczy/ iáko piła/ kłódá/ broná/ nie iednę rzecz znáczy. WujNT przedm* 22; *Kazanie y nápomínanie ma bywác ięzykiem ktory wfyšcy rozumieią. WujNT* 612 *marg, przedm* 5, 11, 19, s. 382, 282 *marg* (16); *A im dálšy ktory ięzyk od LácińŃkięgo iáko źrzódlá Ńwego, od którego poľzedł, tym y grubšy y różnieyfzy od niego bydź mušy JanNKar* C3v, Cv, C3, C3v [2 r.], C4v, D (14); *JanNKarGórn* D4; *SarnStat* 1224; *SkarKaz* 421a; *GostCast* 5 [2 r.]; *SkarKazSej* 672b, 694b.

W poľczeniu z zaimkiem dzierzawczym na oznaczenie mowy ojczystej, rodzimej danęgo narodu [w tym: ich (21), jego, jej; moj (2), nasz (64), swoj (77), wasz język] (169): OpecŻyw 118v, 175v [2 r.] 176; *TarDuch* E3; *FalZioł* +2v; *FalZiołUng* 119 [3 r.]; *Ięzik teź ich tak rozny od Tatarow iako PolŃki od Czechow/ albo HišpanŃki od Włochow. MiechGlab* 65, 20, 28, 40, 53, [90]; *WróbŻołt* 58; *WróbŻołtGlab* A5v; *RejKupSekl* a2v; *KromRozm I* Av; *MurzHist* A2v [2 r.]; *MurzOrt* B3; *Swyęty Máthufz odchodząc do MnrzyńŃkyey żyemye/ napirwey nápiŃał żydom ich yęzykyem Ewanyelią ktora im zá vpominek zołtawił. KromRozm II* cv, n4v; *KromRozm III* A5; *LubPs* K2v, Q3, cc5v; *GroicPorz* A3v [2 r.], i3; *RejWiz* A4v; *Leop* A3v [2 r.], *Ps* 38/5, ZZ3v *marg*; *A niechay narodowie wždy poľtronni znaią/ Iż POLACY nie Gešy/ iż Ńwoy ięzyk máiá. RejFig* Ee4, Aa; *RejZwierz* A2b; *BibRadz I* *5, *Gen* 10/5, *Act* 1/19; II 120v *marg*; *OrzRozm* P4; *BielKron* 7v [2 r.], 54v, 248v, 315v, 334, 338 (23); *Mącz* 23b, 84c; *OrzQuin* O4v; *SienLek* 195; *GórnDworz* A2, F2v, F4v, F5, F6v, F8 {11}; *GrzepGeom* B3v; *RejPos* A3v, A6 [2 r.], 205v, 287v; *BiałKat* 243v; *RejZwierc* A3 [2 r.], A4v, 210; *BielSpr* 50, 50v, 60; *RejPosWstaw* [143³]; *BudBib* B, B3, B3v, B4v, B4v *marg*, Cv (8); *BudBib Kaw* A3v; *Strum* A4v; *BudNT przedm* c2v, c6, cβv, dv; *CzechRozm* 16v, 125v, 127, 127v, 128, 197; *ModrzBaz Bud* ¶5, ¶5v [2 r.]; *SkarJedn* 154, 173, 361, 362, 364, 381; *CIEplice ięzykiem náŃzym przeto ľá názwáné/ iż z meatów žiemnych idác/ páre ćieplá z Ńiebie wypuľczaią Oczko* 1, A4v, 6, 13v, 23v; *KochPs* 36; *SkarŻyw* A2, 195, 310, 362, 509; *StryjKron* 46, 94; *CzechEp* 235, [414]; *KlonŻal* B4; *GórnRozm* B2 [2 r.]; *GostGospSieb* +2v; *ták iż názwano onę roľá (marg) włafnym. G. (-) ich ięzykiem [lingua eorum]/ Hácelandá/ to ieŃt/ roľa krwi. WujNT Act* 1/19, *przedm* 1, 11, 21, 27, s. 196 (9); *JanNKar* C2v, C3v, C4, C4v [2 r.], D (9); *PowodPr* 50; *Bo Márchionów vrząd iest, pográniczná obronę dźierzeć: y ztąd ie Marchiones ięzykiem Ńwym zowá, co gránice Ńtrzedz winni. SarnStat* 131; *VotSzl* A4v; *CiekPotr* 3; *CiekPotrŚredz*)?(4v; *IeŃt rybá trefna rzeczona Nautilus [...]* A náŃzym PolŃkim moźeľz iá ięzykiem/ Zwác žęglarzykiem. *KlonFlis* E3v.

W poľczeniu z nazwą języka [w tym: język angielski, arabski (6), bošnieŃski, buľgarski (3), chaldejski (kaldejski) (7), chaszdymski (kaszdymski) (2), chorwacki, czeški (6), duŃski, egip(t)ski (3), estoŃski, etiopski, francuski (3), gotski, grecki (112), (h)ewrejski (ebrejski, hywrejski) (18), hiszpaŃski (5),

indyjski (7), inflandzki, letonski, litewski (2), łacinski (136), macedoński, niemiecki (24), nordwejski, ormiański (2), perski, polski (104), racki, ruski (6), rzymski (4), saski (2), scyt(y)ski (2), serbski, słowieński (słow(i)ański, sławeński, sławacki, sławański) (69), syryjski (6), szwedzki, tatarski (16), turecki (4), tuszkański (2), wałaski, węgierski (2), włoski (14), wołoski (2), żmodzki (3), żydowski (59)] (641): *OpecŻyw* 118v, 139v [3 r.]; Then lysth syazyku Arabskyego, yełth przelozon. Na polsky *MetrKor* 38/321; *FalZioł* +2 [2 r.], I 37a, 38c, I46d, IV 11, 53a; Począwŷzy od pierwego koŷcioła krzeŷcijanŷkiego: telko tym tho Słowieńŷkim ięzykiem Mfza bywa dopuŷzczona *FalZiołUng* V 119; *BielŻyw* nlb 5; Ale matka iego była greczka, przetoż y Greczkie y Scitŷkie ięziki vmiał. *BielŻyw* 21 [2 r.], 91 [2 r.]; *GlabGad* A3; Ięzik Turecŷki ieden z Tatarŷkim. *MiechGlab* **v, **2v, **5v, 45, 51 (12); *RejPs* 175; *RejFóz* M2 [2 r.]; *LibLeg* 11/159; Iuż dzis ynaczyey nauczaia/ Od pana Boga poczinaia. Ktori racził ŷwoiey laŷzki/ Otworzić nam ięzyk polŷki. Ktorim kxiąłki wydawaia *SeklKat* A4, X4; *RejKupSekl* 5v [2 r.]; á pátrząc zá onę rzekę vyrzeli troie ludzi/ ktorich kazał Alexander pytać Indiyskim ięzykiem ktorzyby byli. *HistAl* I4, H5, H7, I2v, L3, [3 r.] (10); *MurzHist* A2 [2 r.], A3, A3v; *MurzNT kt* [3 r.], k. 1 marg [3 r.], *Matth* 9 arg, 10/6, k. 86 marg; *MurzNTSekl* A2; *MurzOrt* B [2 r.]; *KromRozm II* k2v; *GliczKsiąż* A4v [2 r.], K3, L2v; *LubPs* 99v; *GroicPorz* A3, A3v [2 r.], A4, Bv, B4v (9); *GroicPorzRej* c3v; *KrowObr* 3v, 68 [2 r.], 15Iv [2 r.], 198 [3 r.], Rr2; *RejWiz* A4v, 66; I przemienił imię iego/ á názwał go ięzykiem Egipŷtkim [*lingua Aegyptiaca*]/ Zbáwićielem ŷwiátá. *Leop Gen* 41/45, kt, *A3v, 22/2; *RejFig* Aa; Mow proŷimy do nas ŷług twych ięzykiem Syriyŷkim gdyż gi rozumiemy *BibRadz Is* 36/11, kt [4 r.], I *2 [2 r.], *4v, *5, 1 marg, *Dan* 1/4; *BibRadzBaz* ktv; *OrzRozm* P2; W they źiemi cztery ięzyki/ Iŷláneki/ Eŷtońŷki/ Lettońŷki/ Kuronow *BielKron* 291v, 7v, 128v, 150v, 199v, 201v (120); *KwiatKsiąż kt*, E4 [2 r.]; Semita, Scieŷzka/ drożysko/ chodnik z czeŷkiego yęzika. *Mącz* 382a, 23b, 44d, 51d, 77b, 101b (37); *MączKoch* nlb 12; *MączLub* nlb 14; *OrzQuin* A2, O4v [3 r.], O4v marg [2 r.]; *SarnUzn* B3, B6v, C7v, D2v; Vdałem/ ŷye był ná to/ źem w Polŷkim ięzyku chćiał ták wiele źioł miánowác/ ilé ich Niemcy ŷaŷiedzi náŷzy w ięzyku Twym miánuia *SienLek* 195, 34v, 57, Vvv2v; *LeovPrzep kt* [3 r.]; *RejAp* AA4, 60, 74, 94, 121v; *GórnDworz* By, B2, B4v, B5, F2 (24); *GrzepGeom* Dv, D2, N2v; KROYNIKA/ álbo POSTILLA/ Poilŷkim ięzykiem á proŷtym wykładem/ [...] krotko vczyniona *RejPos kt*, A3, A6, 141, 205, 243; *BiałKat* 56, 288v [2 r.], 348v; *KwiatOpis* A2v; *HistLan kt*; *KuczbKat* 1 [2 r.]; *RejZwierc* A4v, 2v, 8, 13v [4 r.], 141 (12); *BielSpr* 28v, 51v; Tenże Koŷcioł z Lácińŷkiego ięzyká ŷwięty ieŷt/ to ieŷt mocny/ niezwyćiężony *WujJud* 133; *BudBib* 2.Par 36/10, *Prov* 14/1, k. 379 marg, 431v marg, *Dan* 1/4 (19); ŷtąd to ŷobie obiecuie/ iż ten początek móy piŷánia w théy ŷpráwie ięzykiem Polŷkim nie będzie w. m. niewdźięcznym. *Strum* B, A4v; *BiałKaz* I3v [4 r.]; *BudNT przedm* c [3 r.], cv, c2, c2v [2 r.], c3 (14); *StryjWjaz* C4; *CzechRozm* 127v, 129, 134, 157, 196v (24); *KarnNap kt*; *ModrzBaz kt*, 16v, 131v; *ModrzBazBud* ¶5, ¶5v, ¶6 [2 r.]; *SkarJedn* 173, 216 [4 r.], 283, 302, 357, 360 [3 r.] (28); *KochOdpr* A2; które to Ducie/ zlácinŷkiego/ álbo wloŷkiego ięzyká/ nic inŷzego nie ieŷt/ iedno ŷtrumięń do głowy przypráwióny *Oczko* 15v, A4v, 15v; *SkarŻyw* 46 [2 r.], 74, 142, 195, 583 (13); ktory [zamek] Fogelgeŷang Niemieckim ięzykiem od ŷpiewánia ptakow przezwáli *StryjKron* 295, 46, 95 [3 r.], 160, 295, 355 (28); Hebrejŷkiego ięzyká Profelŷor w Páryżu. *CzechEp* 264, 226, 267, 306, 307 (12); *NiemObr* 160 [2 r.]; *KlonŻal* D2v; *ReszPrz* 69; *GórnRozm* B2 [2 r.], B2v, F3; *Paprup* Dv; *GórnTroas*

5 [7 r.]; *LatHar* 7 marg, 24, 37 marg, 78, 317 (12); Graecki y Zydowŕki ięzyk wiele pomagáią do wyrozumienia włafności mow piŕmá S. *WujNT przedm* 19, 5, s. 7 marg, *Matth* 19/11, s. 310, 616 [2 r.] (28); *JanNKar* A3v, B4v, C [2 r.], Cv, C2 [2 r.] (31); obiecádllem moim kázzdy na ŕwiecie ięzyk wypifáć ŕie mozze i wymówiê. *Bvlgárŕki/ Sllowanŕki ięzyk/ Tvrecki/ Ormiánŕki/ Niemiecki/ Lláciŕŕki/ i inŕŕe/ Tátárŕki ná oftátek wypifáć/ i wymówiê dobre ŕie mozze. JanNKarGórn* D4, D4 [7 r.]; *JanNKarKoch* F2v, F4; *JanNKarOrz* F3; A Polakom ięzykiem Polŕkim naprzyŕytoyniéy iest w téy mierze philozophowác. *SarnStat* *4, 58, 59, 751, 1224 [3 r.], 1272 (21); *SkarKaz* 81a; *VotSzl* A4v; *GoslCast* 5 [2 r.]; *SkarKazSej* 673b marg, 679b; *KlonFlis* E3v.

W charakterystycznych połączeniach: [jakimŕ] językiem chwalić (2), czytać (6), filozofowác, lŕyć, mianowác (3), odpowiedzieć (3), odprawowác (4), pisać (3), pozdrawiać (2), (s)pytać (3), ŕpiewác (2), upominać (3), wołać (3), wyrozumieć, ŕalowác (2); [jakiegoŕ] języka rozmiłowác ŕię, uŕywać (uŕywanie) (9), zajrzeć; [w jakimŕ] języku mianowác, wydać (4); [jakiŕ] język zmienić, (z)rozumieć (5); przedniejsze języki (2), rozliczne (6), rozmaite (12), roŕne (8); *rozmaitoŕ językow* (8), *roŕnoŕ*, (2).

Zwroty: »(być) [jakiegoŕ] języka [w ŕym: *jednego języka* (11), *róŕnych języków* (3)]; jeden jezyk mieć« [szyk zmienny] (47 : 3): chocia zamek zepŕowan iest telko mury ŕtoią, wŕzakoŕ we wŕi iest Chłoptwo ięzyka Słowienŕkiego. *MiechGlab* 42, 76; *SeklKat* M4v; *Leop Ez* 3/5, 6; *BibRadz Dan* 3/29, 31, I 451 marg; *BibRadzBaz* ktv; Polacy námawiáli Czechy áby Iágieŕłá wŕięli á niê Niemcá/ poniewaŕ nie iesth náŕzego ięzyká. *BielKron* 303v; [na wyspie Ameryka] iedŕá bez miáry ták we dnie iáko y w nocy/ walcŕá s ŕobá s thymi co inego ięzyká/ z łukow ŕtrzeláią ná ŕię *BielKron* 461v, 195 [2 r.], 291, 304, 354, 438v (22); *GrzegRóŕn* I3; *Mącz* 241c, 475b; *MączLub* n1b 41; *OrzQuin* O4v; *BielSpr* 60; *ModrzBaz* 114; *SkarJedn* 218, 224, 362, 377; *Skarŕyw* 545; A Iazigowiê álbo Iazwingowie/ icdnego z Litwá ięzyká/ iáko niktory Hiŕtorikowie twierdŕá *StryjKron* 205, 100, 115, 577 [2 r.]; *CzechEp* 264, [414]; Barbari – Grubi ludzie, a obcego iezika. *Calep* 124a; *KochCz* B [2 r.].

»(być) w języku bieŕły; w językaeh bieŕłoŕ« [szyk zmienny] (7 : 2): A iŕby dobrze mowił/ á w yęzyku łáciŕŕkim byegłym był/ kilko lat áby thám zetrwał potrzebá tego. *GliczKsiqŕ* L2v; On cŕłowiek wieczney pámiêci godny/ ŕwięty/ á bieŕły w Greckim ięzyku/ wykłáda to *Perŕonaliter*/ to iest wzglêdem perŕony. *SarnUzn* B6v; *BudBib* Bv [2 r.]; Dziwiuiá ŕie teŕ náŕzych w ięzykach bieŕłoŕci/ Y w Láciŕŕkiey wymowie wŕzytkich beŕpieczności. *StryjWjaz* A4; *StryjKron* 682; *WujNT przedm* 5, s. 431; *SarnStat* B6v.

»być [jakiegoŕ] języka (nie) ŕwiadom(y) (a. [ktoŕ] językow ŕwiadomy)« (5): Ale mądry/ bywáły/ y ięzykow ŕwiadomy/ ŕam przes ŕię temu ŕnádny rozŕádek dáć moŕe *StryjKron* 95; *CzechRozm* 125v; *BudNT* Ii6; Bo iŕ ŕłowem/ ábo ráczey mowá/ názywa Ian onę obietnicę/ tedy ŕię ten temu dŕiwowác nie moŕe/ kto ŕwiadom iest ięzyká Hebrejŕkiego *CzechEp* 306; *WujNT przedm* 20.

»(być) uczony w [jakimŕ] języku, [jakiegoŕ] języka« [szyk zmienny] (13 : 1): *Bielŕyw* 91; ktorzyby [młodzienszki] ŕię zgodŕili ku ŕlŕŕbie ná krolewŕkim dworze/ á iŕby byli vczeni piŕmá y ięzyká Káldeyŕkiego [ut doceret eos litteras et linguam Chaldaeorum] *BibRadz Dan* 1/4; *BielKron* 143v, 150v, 167, 168, 170 (7); Grammaticus, Grámmátyk/ to yeŕt /miŕŕs náucziciel który dobrze vczony yeŕt w którym yęzyku/ ták yŕ moŕe ynŕze vczić *Mącz* 148b; *BudBib* C2; Bo był [Stanisław Murzynowski]

młodzieniec nie ledáíako więzyku Greckiem vczony/ acz po polku grubo mowił y pifał *BudNT przedm c2v*; *SkarJedn 323*; *CzechEp 157*.

»języka [jakiegoś] się jąc« (2): Literas Graecas avide arripere, Chutliwie fie Greckiego yęzyká yąc. *Mącz 346b*; *JanNKar B4*.

»(na)uczyć (się) języka« [szyk zmienny] (17): *BielKron 388v, 441v*; Ktory Laćinłkiego ięzyka w podłtarzałości/ á Greckiego zaprawdę iuz w łtarości nauczył fie *KwiatKsiąż E4*; Imbuo literis Graeci, Uczę greckiego yęzyku *Mącz 165d, 119d, 311c, 423b*; *SarnUzn D2v*; *RejAp 82*; *RejPosWstaw [41³]*; *BudBib Dan 1/4*; *BiałKaz 13v [3 r.]*; Bo włzkole y Filofofiey y infzych náuk trzebá vczýć/ á napirwey ięzykow *ModrzBaz 134v*; *SkarJedn 360*; *SkarŻyw 74, 142*.

»nawyknąc [jakiegoś] języka« = przyswoić sobie obcą mowę [szyk zmienny] (3): gđziem tám miełzkál [w Damaszku] kilka miefięcy ábych ięzyká náwykl/ á obyczáie ludzkie obaczył. *BielKron 455v, 446, 462*.

»(na, -prze-) z(y)wać [jakims] językiem; wedle (z) [jakiegoś] języka (na)zwać; [jakims] językiem, [w jakimś] języku być (na)z(y)wan« = *apellare lingua Vulg, PolAnt; vocare lingua Vulg [szyk zmienny]* (34; 5; 3 : 1): Thakież Czarza fwego zowá fwym Ięzykiem Irtli xi, iakoby wolnem panem *MiechGlab 28, 45, 53, [90]*; *HistAl F, H7*; *MurzNT 86 marg*; *KromRozm II k2v*; *KromRozm III A5*; *KrowObr 3v*; Mnieć ták zowá Libertás w łaćinłkim ięzyku/ Gdyż łobye wolno żywé w świętym pokoiku. *RejWiz 66*; *Leop Gen 41/45*; *BibRadz I 1 marg, Act 1/19*; *BielKron 267, 291v, 382*; *RejAp 74, 121v*; *GrzepGeom Dv*; *RejPos 141, 195v, 243, 287v*; *BiałKat 56*; *RejZwierc 2v, 141*; *BielSpr 60*; *CzechRozm 129*; *SkarJedn 154, 173, 216*; *Oczko 6*; *StryjKron 295*; *CzechEp 301*; *GórnRozm B2*; *LatHar 726 marg*; *WujNT Act 1/19*; *JanNKar B4v, D*; *SarnStat 131, 1273*; A my náłzy in ięzykiem [pierwszy dzień po sobocie] Niedzielnym zowiemy go/ iż świeckiego dziełá zá niechawłzy/ on włzyftek Bogu y pobożności oddawác mamy. *PowodPr 50*; *KlonFlis E3v*.

»(od-, po-, roz-, s-)pis(yw)ać, (na-, o-, s-)pisan(y) (a. wpisowany) [jakims] językiem; (być) (na-)pisan(y), pisanie w [jakims] języku« [szyk zmienny] (37 : 24; 1 : 2): *LibLeg 11/159*; *OpecŻyw 139v*; *TarDuch C5v*; *KromRozm I Av*; *MurzHist A2v*; *KromRozm II cv*; [łatwiej jest sądzić] gđzie Práwo tym ięzykiem iest nápiáne/ kthore y Sędzia y łtrony práwuujące łye rozumieią. *GroicPorz B4, A3v, B4v, C2, bv, ev*; *KrowObr 68*; *RejFig Aa*; *BielKron 159v, 196v, 218v, 260 [2 r.]*, 337v; *KwiatKsiąż kt*; Soloecicmus, Poblędna/ pochybna mowá álbo pifanie w ktorymkolwiek yęzyku *Mącz 400a, 148b, 386d*; *OrzQuin A2*; *SarnUzn C7v*; muśiałem dla Aptekárzá łaćinłkim ięzykiem tákowy recept pifác *SienLek 57, 34v*; *GórnDworz A2v, Bv, B3v, F7v [2 r.]*, G4; *RejPos A3*; *RejZwierc A3, Aaa [2 r.]*; *BudBib Esth 3/12, I 379 marg*; *Strum A4v*; A do tego mię ono ciągnęło/ że Apoštołowie włzytcy (oprocđ Máttheulza) tym ięzykiem [greckim] pifali *BudNT przedm c3v*; *CzechRozm 83, 126v*; *KarnNap kt*; Do świętey pámięci Monárchý Zygmuntá Augułtá Krolá Polłkiego rć. do Senatu [...] y w obec do włzech ludzi Sármatłkich/ ięzykiem Łaćinłkim nápiáne *ModrzBaz kt*; Rzymiánie vsilnie prośili S. Márká: áby im to łpifał ięzykiem [!] ich/ iáko drudzy mieniá Łaćinłkim *SkarŻyw 362*; *StryjKron A3v, 288, 295*; *GórnRozm F3*; *GórnTroas 5 [2 r.]*; *WujNT przedm 41, s. 511*; w ięzyku fwym, ináčzey pifze, ináčzey czyta, y wymawia. *JanNKar C4v, B4*; *SarnStat kt 754 [2 r.]*, 1004, 1005, 1039, 1213.

»język polerować; wypolerowanie języka« (3; 1): á on [Luter] wyłożył [Pismo św. z łaciny] z wielką ochędożnością łow/ y z wypolerowaniem Niemieckiego języka *BielKron* 225; PRzimciefz [...] Ty piękne vpominki Ianá Mączynskiego Ktore wtyin młodym stanie wam do rąk podano Aby język Słowieński tym polerowano *Mącz Lub nlb* 14; *RejAp* [Ff5]; *JanNKar* C2v.

bibl. »po- (za-)mieszać języki; po-(za-)mieszanie języków« = *confundere linguam PolAnt* [szyk zmienny] (7; 6): Nuż tedy łtapmy/ á pomieszaymy tám języki [!] ich/ áby ieden drugiego niezrozumiał. *BibRadz Gen* 11/7, *Gen 11 arg*, 11/9; Pomieszanie języków przy budowaniu wieże Babel. *GrzegRóżn* Hv, A2v, Hv, H2; *SarnUzn* B; *WujJud* 4v; po zámieszaniu języków v Babel Wieże/ napierwży był język Chaldejski y Hebrejski álbo Zydowski *StryjKron* 94, 91; *CzechEp* 261; *KolakSzczęśl* C3.

»(z (jednego, obcego itp.) języka) na (w) [jakiś] język przełożyć (a. wyłożyć, a. tłumaczyć, a. wyklada się, a. przekładanie itp.); [jakimś] językiem wyklada się (a. przełożon itp.)« = *in aliam linguam vertere a. transferre aktraducere, reddere, interpretari, vertere; interpretatio Mącz* [szyk zmienny] (96; 5): *MetrKor* 38/321; LEw z gręckiego języka wyklada sie iakoby krol albo kxiązę *FalZioł* IV 1b, I 37a, V 51v; *RejKupSekl* 6; *MurzNT kt* [2 r.]; *LubPs* ggv; *KrowObr* 68; *Leop kt*, *A3v; *BibRadz kt*, I *2, *4v [3 r.]; *OrzRozm* P4; *BielKron kt*, 128v, 147v, 168, 183, 199 (8); Interpretatio, Wykład/ tłumaczenie/ przełożenie z yednego yęziká ná drugi. *Mącz* 173a, 97a, 124c [2 r.], 140c, 172d, 486a (14); *LeopPrzep kt*; o Ianie Hufie powiedáli/ Czo sie Polkim językiem Gęlią wyklada/ iż mowił *RejAp* 94; *GórnDworz* F2v, F5; *RejPos* 33v; bo Chryłtus przetłumacza łye ná náłz język pomázaniec *BiałKat* 243v, 288v; Biblia. To ielt/ káięgi łtárego y nowego przymierza/ z nowu z języka Ebreykiego/ Greckiego y Łacińskiego/ ná Polki przełożone. *BudBib kt* B4v [3 r], C2v; *BudBibKaw* A2 [2 r.]; *KuczbKat* 1; *RejZwierc* 8; *BielSpr* 28v; WSzytcy póspolicie zdawná Autorowie/ ktorzi álbo co znowu piłzą/ álbo z języka ná drugi język przekłádáią/ zwykli prace łwe [...] wytokich łtanow Pánom/ á zwłalzczá dobrodzieiom łwym/ ábo wzdv przyacięlom offiárowác *BudNT przedm*, a2, a2, b5, b6v, c [2 r.], c6 (10); *CzechRozm* 125v [3 r.], 127v [2 r.]; Prace iego/ to ielt księgi/ ná łwe języki tłumaczá *ModrzBazBud* ¶5; Ale áby to káždy rozumiał/ zchęciá to ná náłz język włalnie przełóżę *ModrzBazBud* ¶5v, ¶6; *SkarJedn* 172, 360, 381; vdałem lie ná wyłozenie żywotow łwiętych Bożych w język náłz Polki. *SkarŻyw* A2, kt, 47, 119, 257, 457; *StryjKron* 288; *CzechEp* 226; *ReszPrz* 69; *GórnRozm* B2v; *LatHar* +4v, 178 marg; od kilkunaście lat pilnie nas o to prółili [...] ábyłmy wřzytkę Bibliá znowu ná náłz język Polki przełozyli. *WujNT przedm* 1, 2, 3 [2 r.], 9, 21, 27 (9); *SarnStat* 57, 59, 863.

bibl. »rozdzielić języki; rozdział, rozdzielenie języków; rozdzielone są języki« (2; 2 : 1; 1): *TarDuch* A4v; *LubPs* O; O wieży Babel á rozdzyczeniu języków. *BielKron* 7, 7v marg, L1112v; *WujJud* 132v.

»[kogoś] na rozliczne języki rozdzielić« = *wprowadzić różnice pogłádów, rozłam* (1): ták téz ninieyłzé Kácérze/ ná rozliczne języki rozdzięlił/ y ná rozmáité łekty rołprółzył *OrzQuin* 14.

»umieć język; w języku umiejętny; (nie)umiejętność języka, umiejący język« [szyk zmienny] (41, 4; 4 : 1): *OpecŻyw* 28; *BielŻyw* 21; *MiechGlab* 87; *LibMal* 1548/ 144v; *MurzHist* A3; *GroicPorz* A4; *BibRadz* *4v, *5v; [cesarz Zygmunt] Był człowiek vczony/ vrodziwy/ języków wiele vmiął *BielKron* 188, 27, 46v, 159v, 162v, 183 (15); Pentaglottus latine quincus linquis, Pięć yęzików vmieyący.

Mącz 290a, 23b, 25a, 194b, 194c, 270d (10); *RejZwierc* 274v; Iędrzey Opálinfki człowiek cnotliwy/ mądry/ y w ięzykách vmieiętny *BiałKaz* I4, I3, I3v; *BudNT przedm* a4v, c2; *CzechRozm* 51; A co więcey/ iż fię Cefárzem Rzymfkim pilzelz/ á Rzymfkiego ięzyká nieumiełz. *SkarJedn* 216, 361, 362; *Oczko* 11v; iam Greczyn/ mnieyfiąc pomoc prze nieumieiętność ięzyká dáć mogę *SkarŻyw* 353; *CzechEp* 267; *WujNT* 504; *KmitaSpit* A4; *PowodPr* 8.

»języka używać, używanie« (1 : 1): Wfzákże ci wfzytcy fwego ięzyká przyrodzonego/ miedzy obcym narodem będąc/ vzywáią. *BielKron* 338; *WujJud* 182.

»(wy-)mówić (a. mawiać, a. rzec, a. powiedzieć), mówiący [jakimś] językiem; mówić w [jakimś] języku; mówienie [jakiegoś] języka, [jakimś] językiem; [jakimś] ięzykiem dać mowę« [szyk zmienny] (95 : 12; 1; 1 : 1; 1): *OpecŻyw* 173, 175v [2 r.], 176; *PatKaz III* 147v; O adonay/ mówiłem w ięzyku moim [*Locutus sum in lingua mea Vulg Ps* 38/5] wiadomy vcziń mi panie koniec moy. *TarDuch* E3; *RejRozpr* P; był tám ná morzu ieden wyfep w kthorym flyfzeli ludzi mowiącze Greckim ięzykiem *HistAl* M4v, N3v; *LubPs* Q3; *GroicPorz* i2v [2 r.], 13v [2 r.]; *KrowObr* 82, 198; *Leop Ps* 38/5, *Is* 28/11, *Act* 22/2 1.*Cor* 14/39, k. ZZ3v; *BibRadz Gen* 11/6, *Is* 36/11, *Neh* 13/24; *OrzRozm* P2; Ludzie w Medyey/ Perlyey/ Wárryey/ Báktryey iednym práwie ięzykiem mowią/ to ielt Tureckim. *BielKron* 268, 7v, 139, 192v, 231v, 291v (21); *Mącz* 84o; ábowiem náłz Polak/ by iedno kęs z domu wyiechał/ wnet niechce ináčzey mówić iedno tym ięzykiem gdzie trofzkę zmiefzkał/ iefli był we Włofzech/ tho zá káżdym fłowem *Signor GórnDworz* F2, F2; Iż ielt więtzy pożytek powiedzieć pięć fłow tym ięzykiem ktoremuby ludzie zrozumiełi/ niżli pięć tyfięcy ktoremuby nie zrozumiełi. *RejPos* A6v, A6v, 140, 140v, 205v; *BielSpr* 51v; Niemogą tego wymowić y wyfłowić Angelfkie y ludzkie ięzyki *WujJudConf* 243; *RejPosWstaw* [143³] [2 r.]; *BudBib* 2.*Mach* 7/8; *BiałKaz* I3v; *BudNT* 1.*Cor* 12/30, 13/2, 14/39; *CzechRozm* 16v, 127, 127v, 182v [2 r.], 186, 189v; *ModrzBazBud* ¶5v; Ieden Doktor Kátolicki ná wfchod fłoińcá/ drugi ná zachod: á obádwá też mowią roznemi ięzyki/ nigdy fię nie znawfzy áni zmowiwfzy, *SkarJedn* 18, A4, 362; *Oczko* 23v; *SkarŻyw* 310; *StryjKron* 105, 160; y tákli do ludu ládá co trzy po trzy obcym ięzykiem mowili? *CzechEp* 362; Trilinguis – Trzemi iezikami mowiąci. *Calep* 1086b; *KochCz* B; W imię moię czárty będą wyrzucáć: nowemi ięzykami będą mowić [*linguis loquentur novis*] *WujNT Mar* 16/17 [przekład tego samego tekstu *OpecŻyw* 173, *KrowObr* 82, *CzechRozm* 189, *SkarKaz* 240], *Act* 2/4, 6, s. 68, 399, 1.*Cor* 12/30 (27); Bo kiedy ięzykami róznemi mowili/ Infzy to rozumiełi/ iżby fię popili. *SiebRozmyśl* K3, L; *SkarKaz* 240.

»(wy)sławi(a)ć językami, języki« [szyk 2 : 1] (2 : 1): *SkarŻyw* 583; Wyfławiáli rozlicznemi ięzykami Apoštołowie/ Alleluia. *LatHar* 366; *PaxLiz* A3.

»zwać wedle [jakiegoś] języka; języki zwali« (1 : 1): *CzechEp* 301; A nákoniec wfzytki ięzyki y pińmá zwáli ie miálftem fwiętyym/ miálftem vwielbionym *RejPos* 195v.

Wyrażenia: »język anjelski« = *lingua angelica Vulg* [szyk 5 : 2] (7): *PatKaz II* 25v; *PatKaz III* 147v; By kto yęzyki człowyeczymi/ y też Anyelfkimi mowil [...] nic mu to nye pomoże. *KromRozm I* O4; *WujJudConf* 243; *BudNT* 1.*Cor* 13/2[1]; *WujNT* 1.*Cor* 13/1; fían niefzczeńny człowieká grzełznego ielt ták bárzo mizerny/ [...] że go żaden ięzyk áni Angelfki wyfłowić nie może *WysKaz* 22.

»cudzy (a. nieznamy, a. niezrozumiały, a. obcy itp.) język« = *alia a. ignota lingua Vulg* [szyk 29 : 3] (32): *FalZiołUng* V 119v; *MurzHist* A3; *GroicPorz* i2v [3 r.], I3v [2 r.]; *Leop Ez* 3/5, 6;

Zadnego ná świecie ięzyká między ludźmi niemáľz/ ktoryby foremności fwey przyrodzoney vtráćić niemušiał w cudzym ięzyku *OrzRozm* P2; Niema ľie co podobáć/ kiedy kto máiąc fwe włofne Polłkie fłowo/ zárzuciwšy ono/ požycza ná iego mieyfće s cudzego ięzyká *GórnDworz* F2v; *WujJud* 182; *WujJudConf* 182; *CzechRozm* 125v [3 r.], 127v, 182v; *CzechEp* 362; *Calep* 124a; Ale w košćiele wolę pięć fłow według wyrozumienia niego powiedźieć ábych y drugie náuczył: niźeli dźiesięć tyšięcy fłow obcym ięzykiem. *WujNT* 1.Cor 14/19, 1.Cor 14/11, 21, s. 614, 615 [3 r.] (11); *SkarKaz* 517a.

»ćwiczenie języka; w języku ćwiczony« [szyk 2 : 1] (2 : 1); *RejFig* Aa; ktorzyby [...] mištrzom fzkolnym/ ábo náuczánien/ ábo dyšputowánien/ ábo ięzyká y piłmá Láćińfkiego ćwiczenien/ pomagáli [*vel stylum formando iuvariant*] *ModrzBaz* 131v; *SkarJedn* 381.

bibl. »dar językow« (3): Pokázuie iż dar ięzykow/ ieft podlejšy niźli dar prorocwá/ to ieft wykłádánia piłmá y náuki. *WujNT* 611, 615 [2 r.].

peryfr. »język krzešćijański« = *chrzešćijanin* (1): á wšelky ięzik krzešćiańfki wyznawa páná Iešu Chrišta być odkupiciela y zbawyciela našzego *SeklKat* E4.

»lekarfki [= *kojšcy*] język« (1): Lecž Pan Bog vřt onych złotyeh y lekarfkiego ięzyká/ ktory wiele ran ludzkich vzdrowić miał/ zamknáć niechćiał. *SkarŽyw* 371.

»język ludzki, człowieczy« = *lingua hominum PolAnt* [szyk 11 : 6] (12 : 5); *PatKaz* III 147v; *KromRozm* I 04; *KromRozm* II g4v; I ktož wđdy wyłáwić može tu Páńfkie moźności/ Ięzyk ludzki nie može być thakiey obfitošći *LubPs* Y2, Rv marg; *Leop* Wv; *BibRadz* I *3; *RejPos* 298; *HistLan* F6; chociaž wyfoka ieft žiemią y niebo wyfokie/ iednák fłyjšy Pan Bog ięzyk człowieczy. *KuczbKat* 356; *RejZwierc* 215; *WujJudConf* 243; *BudNT* 1.Cor 13/1; *Phil* G3; *GrabowSet* Kv; *WujNT* 1.Dor 13/1; *SkarKaz* 122a.

»język pofpolity« = *język ogólu; lingua trivialis Mącz* [szyk 7 : 2] (9): ftdźe maľz iż Wandali Szwabi/ Burgundi poľzli z kroleřthwa ziemie polłkiey, [...] ieden ięzik polłki poľpoly [!] máiaćz. *MiechGlab* 49; *Mącz* 466a; *WujJudConf* 183; *SkarŽyw* 257; przetož Páweł każe áby ták rozmowy/ iáko y te nowe piešni przy rozmowách/ bywály ięzykiem poľpolidym ktoremuby ludzie rozumieli *WujNT* 615, *przedm* 3, s. 614 marg, 616, Zzzzz2.

»język przyrodzony« = *mowa ojczysta; vox patria Vulg* [szyk 11 : 5] (16): *GroicPorz* A3v; *BibRadz* I *4v [3 r.], *5; *BielKron* 338; *Mącz* 485b; A ieřli mu rzeczeřz/ žeby fwym ięzykiem mowił/ to powieda/ iż zápomniáľ/ ábo že mu ľie przyrodzony ięzyk prawdźiwie gruby widzi *GórnDworz* F2; *RejPos* 3; *RejPosWstaw* [143³]; [Marcin Luter] ięzyk fwoy przyrodzony (pewnie wynáydowanien niezwyčajnyeh fłow) wielce rozłšyrzył. *BudBib* B4v, 2.Mach 7/8, 21; *JanNKar* B3, C, C2v.

»język poľeczny« (1): iáko to ieft wdzyęćzna modlitwá v Páná tego/ gdy zbor iego [...] fpoľeczneni y iednořtáyneni ięzyki wołáia do Páná fwoiego *RejPos* 213.

»šmiertelny język« (1): Y ktož može to twoie poćiechy wyřłowić/ A šmiertelnym ięzykiem kiedy o tym mówić? *SiebRozmyřl* L.

»włašność języka« *idioma, linguarum species Mącz* (19): Graecismus, Włašność języku greckiego. *Mącz* 148b, 84c, 164c; Bom naprzod rzadko włašności ięzyká Ebreyfkie⁸⁰ y Greckie⁸⁰ (co vczeni Ebraiřmámi á Helleniřmámi zowá) zořtáwowaľ *BudNT* *przedm* d; *CzechRozm* 15, 16v [2 r.] 17, 50v,

62v (12); *CzechEp* 300; ták též zátym máią pewne litery dwoie, álbo znáki, którými wyrażáią onę włańność przyrodzoną ięzyká fwoiégo. *JanNKar* C3v; *SkarKaz* 81b.

»własny język« = *mowa ojczysta, rodzinna; materna a. vernacula lingua, patrius sermo* *Mącz; lingua sua Vulg* [szyk 14 : 7] (21): *FalZioł* + 2v; Przeto gdzie godny Pifarz być niemoże/ lepiej ieft áby wśytki íprawy Sądowe y zapify/ wyrozumnym włańnym Ięzykiem piáne były *GroicPorz* ev, A3v, B3v; *KrowObr* 198; *BibRadz Act* 1/19; *BielKron* 294, 448v; *Mącz* 211a, 283d, 485b; *WujJud* 182v; wśákże poľpolite Modlitwy we Zborzech Swiętych ięzykiem włańnym á poľpolitym máią być czynione/ żeby od wśzech były wyrozumiáne *WujJudConf* 183; *ModrzBazBud* ¶ 6v; *Oczko* 11 v; *GórnRozm F* 3; *WujNT Act* 2/6; *JanNKar* D, D2v, D3; *VotSzl* A4v.

»wniesiony, wsobiony język« (1 : 1): *Insiticius et inductus sermo, cui patrius opponitur, Wfobiony/ Wnieśiony yęzyk. Mącz* 387b.

»(nie)rozumny (a. (nie)wyrozumny), rozumiany język; (z)rozumieć język« [szyk 9 : 7] (8 : 1; 7): ten Sąd wielki/ iáko y inne Sądy/ íchyliwśy íye wśyścy zá Stołem/ poľzeptem gáią/ iż żaden tego nieśłyśy. A ná niektorych teź mieyścách/ ácz głośem/ ále nie wyrozumnem Ięzykiem *GroicPorz* i2v, i2v, i3, kv, 13v [3 r.]; theż y S. Páweł piął do Korintow/ iáki kto ięzyk rozumie tákim mu ma być łowo Boże powiádano. *BielKron* 343, 345v; *GrzegRóżn Hv*; *OrzQuin* O4v; *GórnDworz G5v*; *RejPos* A3v, 149v; *BudNT przedm* b3; Bo rozmowy/ exhortácie ábo nápominánia/ iáko y kazánia/ máią być rozumnym ięzykiem czynione/ áby od wśytkich były rozumiáne. *WujNT* 615.

Szeregi: »język, (i, abo, teź) mowa« = *lingua, sermo* *Mącz* [szyk 7 : 6] (13): Drugie możem baczyć, iż ieden ieft ięzyk y mowa tich Iuhrow ktorzy íą w ziemi Wuherfkiey, iako y onych ktorzy zořtali w Iuhrze. *MiechGlab* 60; *Leop* VVv; CZáfu onego ieden był ięzyk [!] y iednáka mowá [*unum labium et verba*] po wśytkiey ziemi. *BibRadz Gen* 11/1; *BielKron* 434; *GrzegRóżn H*; *Mącz* 194b [2 r.], 386c; Wpráwuiąc íe wtę mowę y w tę ięzyk sławny *MączLub nlb* 14; *SkarŻyw* 206, 317; *SkarKaz* 118a.

»narod, (i, a(1)bo, takież, jako i) język« = *gens et lingua* *Vulg, PolAnt* [szyk 32 : 16] (48): *LibMal* 1548/144v; *KromRozm I* D3v; *KromRozm III* D8v, Q3; *KrowObr* 48v; *RejWiz* A5; *Leop Apoc* 13/7, 17/15; *BibRadz Iud* 3/11; iż thák ten lud wielce zebrány/ niemogł być iednego narodu álbo ięzyká/ iáko Niemcy piśzą *BielKron* 337, 336, 336v [2 r.], 337; *RejAp* 87v [2 r.], 92v, 119v, 146; był pirwey ieden ięzyk/ iáko y narod ieden Słowáńki *GórnDworz* F4v, F4v; *RejPos* A3 [2 r.]; *WujJudConf* 118; *BudNT Apoc* 10/11, 13/7, 17/15; *CzechRozm* 175; *ModrzBaz* 114; y tym íobie gorne myśli czynili [*Grekowie*]: chcąc Rzymśką y Laćinśką ślawę/ ktorey nie bárzo íprziáli/ záćmić: á śwego ięzyká y národu ślawę podnieść. *SkarJedn* 173, 10, 18, 25 [2 r.], 203, 224 (9); wyrzucáiąc im [*Czechom*] ná oczy zdráde/ iż przeciw Polakom ktorzy íą z nimi iednego ięzyká y narodu zá Niemcámi walczyli. *StryjKron* 577; *CzechEp* 299; *ReszPrz* 16; *WujNT* 392, 515, *Apoc* 10/11, 13/7, 17/15; *SkarKazSej* 672b, 673b.

»(ani) język i (ani) pismo« = *lingua et littera* *Vulg, PolAnt* [szyk 14 : 5] (19): *PatKaz II* 25v; [*Król*] rozefłá lífty po wśyśtkich powiećiech kroleśtwá śwego/ iáko kthory narod śluchác ábo czythác mógl/ roznyimi ięzyki/ y piśmy *Leop Est* 1/22; *BibRadz Dan* 1/4; á toć teź roľkazał/ ábyś yádác do domu nieporuśzał nikogo/ áni kazał/ áni ięzykiem/ áni piśmem. *BielKron* 197; *RejPos* 4v, 84v, 162v, 168, 292 (12); *BudBib Dan* 1/4; *ModrzBaz* 131v; *WujNT* 431.

»[nie] słowem albo (a, ani) językiem« = [non] *verbo neque lingua Vulg* [szyk 6 : 1] (7): *KrowObr* 62v; Synaczkowie moi nie miłuyemy flowem thylko albo ięzykiem/ ále skutkiem y prawdziwie. *Leop* 1.*Ioann* 3/18 [przekład tego samego tekstu *KrowObr* 62v, *RejPosWstaw* [143⁴], *ReszHoz* 117]; Discepto, Disputo, Diŕputuyę/ Rzecz yáką rozbieram/ Rozkládam/ wywodzę yęzykiém á słowy. *Mącz* 90a; *RejPos* 66v; *RejPosWstaw* [143⁴]; *ReszHoz* 117; *WujNT* 1.*Ioann* 3/18.

Przen: Naród (36) : A to yeŕt wthory znák koŕcyoák tego/ ktorego ŕlukamy/ iŕ ma być y yeŕt nye w yednym myeŕcye/ áni powyećye/ áni w yedney álbo kilku żyeń/ áni w yednym yęzyku/ áni yednego wyeku *KromRozm III* D8v, N7v; Pánnonia teŕ wŕzytká ofiadlá bylá ná ten čás Słowieńŕkim ięzykiem/ ále pothym przez pokoy zlenieli/ gdy iá dáli pod ŕobá Tátárom poŕieŕ *BielKron* 338v; Z kádes ty/ co zá rodzaiu albo yęzyká. Respondendum, Polonus, Polak. Germanus, Niemiec. Gallus, Fráncus. *Mącz* 71a; *RejPos* A6v; Przed tym rozmáite ięzyki iednę wiáre w iednoŕci wyznawały *WujJud* 133; Dobry tedy przez ŕię ŕam rozum ieŕt/ y dobre ŕá náuki: á w którym ięzyku oné ŕá/ tám y cnoty bydź muŕzá *GórnTroas* 4; *KochCz* B2v; [Luter łacińskich, na których] wŕzyŕtkié mowy ięzyków wŕzyŕtkich [...] záładzone ŕá, niémáŕz więcey iedno dwádźieŕciá y trzy *JanNKar* B3.

W połączeniach szeregowych (24): *BibRadz Gen* 10/5, 20, 31; Oŕwieconemu pokoleniu Słowieńŕkiemu á ięzyku ich/ miłość/ pokoy/ záchowanie y pozdrowienie od nas *BielKron* 337v; *RejAp* 65v, 91v, 92v, 107v, 108v (7); *RejPos* 136; *BudBib Dan* 7/14; Cćiá y chwałá vkoronował/ y ná práwicy ŕwey ná niebieŕiech poŕádzil [...] áby go wŕzytkie ięzyki/ pokolenia y narody cćiły y iemu ŕie kłániáły *CzechRozm* 12, 124, 143v, 192, 200; *CzechEp* 239; *ReszPrz* 16; Y widzialem drugiego ánioá lećącego przez poŕzodek niebá/ máiácego Ewángeliá wieczná/ áby iá opowiedáł ŕiedzącym ná ŕiemi/ y wŕzelkiemu narodowi/ y pokoleniu/ y ięzykowi/ y ludowi [*sedetibus super terram et super omnem gentem et tribum et linguam et populum*] *WujNT Apoc* 14/6, *Apoc* 5/9, 7/9, 11/9.

Szereg: »narod i język« (3): opánowali [Rzymianie] wiele národow y ięzykow tego ŕwiátá. *RejAp* 108v; y wiele narodow y ięzykow bez piŕmá wiáre miáły y máiá/ zádnego piŕmá nieczytáiąc. *SkarŻyw* 364; *CzechEp* 167. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 19 r.*].

a. *Charakterystyczny dla danych osób sposób wysławiania, wyrażania się; styl; lingua Vulg* (42) : Mam ci [...] ięzyk prętki/ Poŕleŕzli mię gdzie w poŕeŕŕwie/ Spráwięć wŕzytko bárzo czerŕtwie *BierEz* 03; A iŕ chciá obiawić wniem ŕpráwy ŕwoie przydáł dziwná wymowę ięzykowi iego ták iŕ ŕie dziwowáli ktorzy byli ŕtroŕmi iego *RejPs* 154v; Aby cie ŕzegły od niewiáŕthy zley/ y od łágodnego ięzyká [*a blanda lingua*] cudzey. *Leop Prov* 6/24, *Prov* 28/23; w ięzyku ŕzczebietliwym y wychelźnánym więcey niebeŕpieczeńŕtwá vkázuie ŕie. *Phil* G2; Boŕe day w mym życiu/ bym miáł čás tákowy/ Przytym dowcip / y ięzyk łágodney wymowy. *SapEpit* [B2]v.

W charakterystycznych połączeniach: język gotowy, łagodny (łagodnej wymowy) (3), prędkie (prędkość języka) (3), nierychły, szczebietliwy, wychelźnany.

Zwroty: »być języka dworskiego« (1): Był tho Magiŕter artium ięzyká dworŕkiego/ Vmiał pięknie wyćwiczyć cźłowieká młodego. *PaprpAn* A4.

»mieć gruby (a. niewygarbowany) język; grubość języka, w języku; język grubo słowa wymawiający« [szyk *zmienny*] (2; 1 : 1; 1): *GlabGad* O3; Sonare pingnae et peregrinum dicuntur rudes Poëtae, Grubo brmieć/ nie wygarbowány yęzyk mieć. *Mącz* 402a, 265b; *GórnDworz* F2, F4v.

Wyrażenia: »język ćwiczony, uczoney; język wyćwiczywać« [szyk 2 : 1] (1 : 1; 1): abowiem oŕtzi rozum gadanie/ iezyk wyczwiczywa/ y pamięć potwierdza *KwiatKsiąż* L2v; *OrzQuin* Gv; Pan Iehowá dał mi ięzyk ćwiczony [*linguam eruditam*] ábych vmiął czáfu przyłtoynego (*marg*) wł: Sprácowáne⁸⁰ álbo vprágnionego. (–) (mowić) słowo *BudBib Is* 50/4.

»(nie)przeŕtrony język« = (*nie*)poradny, (*nie*)wyćwiczoney (2): Inexplanatus – Nie przełtronego nie wiprawnego ięzyka. *Calep* 531a; naprzód ná włyftek łtan duchowny/ Bífkupy/ kápłany/ obrocił przełtrony ięzyk fwoy *BiałKat* 338v.

»ochotność języka« (1): Volubilitas linguae, Prętkość/ toczność/ ochotność yęzyká. *Mącz* 506d.

»słodki, nad cukier słodszy język« [szyk 4 : 2] (5 : 1): Zá nim idzie TRZYćiefki w lećiech dobrze mlodfzy/ A wždy ięzyk v niego y nád Cukier łlodfzy. *Prot* E; [*Leo*] czynił onym łlodkim ięzykiem rzecz do Attile *SkarŻyw* 317, 47, 88, 309, 484.

»śmiałość języka« (2): Znáczny zdaleká kthory mocen śmiałością ięzyka [*lingua audaci*]/ á mądry vmi fie wywinąć od niego. *Leop Eccli* 21/8, *Eccli* 21 arg.

»toczność języka« (1): *Mącz* 506d cf »ochotność języka«.

»własność języka« (2): Dicendi modus, Obyczáy mowienia/ záchowanie á włafność którego yęzyka [!]. Alias stylus *Mącz* 298c; *WujJudConf* 33v.

»wolny [= wymowny] język« [szyk 2 : 2] (4): *SkarŻyw* 87, 88; Też iefliby kto do łądu przyłzedfzy rzeczy fwéy łłufznie rozpowedzić nieumiał/ álbo ięzyká nie miał wolného [*in lingua impeditus fuerit JanStat* 518] [...] tedy Sąđ [...] temu prołzácému Prokuratorá godného powinien náznaczyć. *SarnStat* 912, 569.

»(wy)mowny język« [szyk 4 : 2] (6): Ale gdyby oyczyzná mowny ięzyk miałá/ Tákby fie ná ty fwoie łyny vłkarzáłá. *Prot* Dv; Choćiałz był ięzyká wymownego bárzo/ á łłowá mu iáko z rzeki wodá zułt iego płynęły. *SkarŻyw* 117, 46, 372, 490, 536.

Szereg: »język i (albo) wymowa« (5): *BierEz* O3; *RejWiz* A4v; Są tełz y drudzy acz dowćipu prętkiego/ awłzakofz ięzyka y wymowy nierychłego *KwiatKsiąż* Kv; rozłádek miał zdrowy/ [...] ięzyk bárzo gotowy/ y iálną wymowę *SkarŻyw* 317, 87.

Iron (1): Bo nie tylko Kośćioł Konftántynopolłki/ ále świat włyftek ná onym łlodkim ięzyku łzkoduie *SkarJedn* 131.

3. *Niewielki mięsień zwisający w tyle podniebienia miękkiego; języczek* (7) : Wino w ktorim wwarzyłf łtoraczeńm calamitam/ wyfurza wilkołci w wule/ to iefł ięzyka ktory bywa w podniebieniu. *FalZioł* III 29a, V 39.

Wyrażenie: *lek.* »język spadały [= niedowładny] (*a*) upadły); języka spadnienie (*a.* spadanie)« [szyk 3 : 2. (3; 2): Ięzyka łpadanie leczy *FalZioł* ‡5c; tełz bolełć zębów vłmierza długo thrzymany w włciech/ y tełz ięzyk vpadły podnołi. *FalZioł* I 47c, I 33d, II 9b, V 8v.

4. *Przedmiot przypominający kształtem język* (16) :

a. *O płomykach ognia jako znaku zesłania Ducha Świętego* (15) : Także Ducha ś. máluią w gołębicy/ álbo w ięzykach w ktorych fie pokázác raczył *WujJud* 44v; *SkarKaz* 275a.

Wyrażenie: »języki ogniste; języki (*a.* językowie) jako- (by) ogień (*a.* ognia); język ogniowy« [szyk 8 : 5] (9; 3; 1): Y vkázali fie ijm rozłiicznij ięzykowie iáko ogień [*linguae tanquarm ignis Vulg Act*

2/3]/ Bo duch święty pádl na wlfytki *OpecŻyw* 175v, 175v; *TarDuch* C8v; *WróbŻoIt* 28; *OrzRozm* Q3; *OrzQuin* G; *RejPos* 140v, 142, 150v; *GórnDworz* Mm6; *SkarŻyw* 363; Duch S. vkazał fię w ofobie gołębice y w ognińtych ięzykách *WujNT* 471, *Act* 2/3.

b. O zatoce morskiej (1) :

Wyrażenie: *bibl.* »język morza nasłońszego« = *Morze Martwe* (1): y ftepuie [granica] ná rownie/ y przemija ku puńocy Betháglá A wychodzenie iey ku Ięzykowi [!] morzá nasłońśfego [*linquam maris salsissimi*]/ od puńocy ná końcu Iordaná ná południe: ktory ieft gránicą iego od wřchodu. *Leop Ios* 18/19.

5. Zestawienia w funkcji nazw botanicznych (143) :

»gęsi język« = *Cichorium Intybus* L. (*Rost: cicorea, podróżnik*); *cykoria, podróżnik; endivia Mymer*¹ (1): *Endivia. Gensetzung. Gęsi ięzyk. Mymer*¹ 18.

»jeleni język« = *Phyllitis scolopendrium* (L.) *Newm.; Scolopendrium officinarum* Sw. (*Rost*); *języcznik zwyczajny z rodziny paprotkowatych; scolopendria Mymer*¹, *Mącz; scolopendrium calcifraga Mącz* (62): *Scolopendria, Hirfchenczunge. Ieleni iązik. Mymer*¹ 18v; *Ieleni ięzyk ziele flezioneę naprawia. FalZioł* [*8]; *vcziń piłuły panie aptekarzu s firopem ielenich ięzykow wldzbie dziewięć FalZioł* I 7b, I 9a, 16c, 28d, II 6c, 16c (59); *Mącz* 154c, 373c.

»koński język« = *Rumex* L. (*Rost*); *szczaw z rodziny rdestowatych; hippoglossa Mącz, Calep* (2): *Hippogloffa herba, Koński yęzyk álbo fzczaw Mącz* 156c; *Calep* 483b.

»owczy język« = *Pulmonaria officinalis* L. (*Rost*); (1): *Buglossa [...]* *Altera sylvestris* *Wołowy yęzyk/ álbo owczy yęzyk/ yáko zową niektorzi. Mącz* 27d.

»psi język« = *Anchusa officinalis* L. (*Rost*); *farbownik lekarski z rodziny szorstkolistnych; cinoglossa Murm, Mymer*¹; *cynoglossos Calep* (23): *Murm* 113; *Mymer*¹ 17v; *lok tego pliego ięzyku z ocztem zmiełzany/ goij rofpadliny y krofty wft y warg. FalZioł* I 25a; *Naprzod wezmi wodki z pliego ięzyka ziela/ omocz w niey chufthkę á przykładay na ranę FalZioł* V 101, +3b, I 25a [6 r.], c [2 r.], II 16a, V 75 (17); *SienLek* 125v, 153v, 162; *Calep* 284a.

»psi język« = *Plantago lanceolata* L. (*Rost*); *babka lancetowata z rodziny babkowatych; arnoglossum Calep* (1): *Arnoglossum – Pfzy ięzyk, ięziczki. Calep* 97a.

»wołowy język« = *Pulmonaria officinalis* L. (*Rost*); *miodunka plamista z rodziny szorstkolistnych; buglossa Murm, Mymer*¹, *Mącz; buglossum Calep; buglossa sylvestris Mącz; euphrosynum Mącz, Calep; arida, echium, anchusa, alcibiadon Calep* (50): *Murm* 113; *Mymer*¹ 17v; *Warz Kořmaczek z biedrzeńczem [...]* z zielem co ie zową wołowy ięzyk *FalZioł* I 113d; *Na zimniczę czwartego dnia. Wodka Babczana/ [...] Lamikamieniowa/ Wołowego ięzyku/ Dębowa. FalZioł* II 14d, I 17d, 18b [3 r.], 60c, II 14b, V 69 (38); *Mącz* 27d [2 r.], I09c; *SienLek* 213; *Euphrosynum – wołowi ięzyk, álbo wielką miodunka. Calep* 378b, 50a, 68b, 94b, 141b, 348a.

»biały wołowy język« = *Pulmonaria officinalis* L. (*Rost*) [*श्यक 1 : 1*] (2): *Biały wołowy ięzyk: Echium SienLek* 207v, Xxx4.

»wołowy język czerwony« = *Pulmonaria officinalis* L. (*Rost*) (1): *Wołowy ięzyk czerwony SienLek* Xxx4.

Synonimy: **2.** *mowa*; **3.** *czopek*; **5.** »wołowy język«: »wielka miodunka«.

JW